

המכון למדעי היהדות ע"ש מנדל / Mandel Institute for Jewish Studies

---

"Havdala De-Rabbi 'Aqiva" — A Source for the Tradition of Jewish Magic During the Geonic Period /

הבדלה דר' עקיבא: מקור למסורת המאגיה היהודית בתקופת הגאונים

Author(s): גרשם שלום and Gershom Scholem

Source:

Tarbiz /

תרביץ

pp. 243-281, (כרך) תשמ"א,

Published by: Mandel Institute for Jewish Studies / המכון למדעי היהדות ע"ש מנדל

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/23595586>

Accessed: 14-05-2017 13:43 UTC

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Mandel Institute for Jewish Studies / המכון למדעי היהדות ע"ש מנדל is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to

Tarbiz / תרביץ.

<http://www.jstor.org>

הבדלה דר' עקיבא מקור למסורת המאגיה היהודית בתקופת הגאונים

מאת

גרשם שלום [ז"ל]

ידוע הוא, כי כבר בימי הגאונים נכנסו לתוך נוסח ההבדלה במוצאי-שבת עניינים הנוטים למה שנקרא אחר-כך קבלה מעשית. בכתבי-יד מסוימים של סדר רב עמרם גאון, בהלכות של ר' יצחק אבן גייאת ובמחזור ויטרי הובאו משם השבעות ל'פותה שר השכחה'¹ והתפילה 'החל עלינו את ששת ימי המעשה' וגו', הבאה לבטל כשפים, רוח רעה ועצות רעות, וסגנון התפילה קרוב לסגנון ההשבעות. בחוגי בעלי הסוד, בין בבבל ובין באיטליה, הרחיבו עניין זה יותר ויותר ותיקנו נוסח של הבדלה מסתורית, והיא המכונה 'הבדלה דר' עקיבא' שעליה ידובר כאן. שם זה הוא אולי חיקוי ל'הבדלתו של רבי יהודה הנשיא' (פסחים קג ע"ב).

הראשונים המזכירים הבדלה זאת בפירוש הם מחסידי אשכנז, וגם אחריהם לא נזכרה כ-אם בספריהם של מחברים שהושפעו מכתבי החסידים האלה, הן בספרד הן באיטליה:
א. ר' אלעזר מגרמישא בפירושו ל'האדרת והאמונה' הנמצא בכמה כתבי-יד כחטיבה בפני עצמה, למשל בכ"י מינכן 346 ובכ"י ואטיקאן 228 (עיי' רשימת מינכן לשטיינשניידר, עמ' 197). פירוש זה נדפס, מה שלא נזכר אצל רושמי הרשימות, בסידורו של ר' נפתלי הירץ טריויש (טהינגן ש"ך) בגליון ב ח. ושם מפרש 'אדרת': 'נקרא אדיר על שם המים... ובהבדלה דר' עקיבא כמו כן מתחיל: מה מאמר בים דרך [צ"ל רזך]; ובנוסח כ"י מינכן גורס רק: 'אדיר בים'.

ב. ועוד נזכרה בפירושו לתפילות, כ"י גינצבורג, דף 44ב, על-פי עדות גרוס.²

ג. בס' האסופות, כ"י של ליקוטים שנאספו בראשית המאה הי"ד באחת מארצות הרינוס, דף סא ע"ד.

1 עיין מאמריהם של קראוס והלר: *REJ*, LVI (1911); LVII (1912); ועיין להלן, הערה 138 לטקסט.

2 *MWJ*, X (1883), p. 73. המאסף קורא להבדלה 'מיוסדת' בשמות מלאכים וחומתיהם.

ד. ברשימה משמות קדושים וביאורם על-פי גימטריא הבאה אחרי פירוש לספר יצירה לאחד מתלמידי הרוקח, בכמה כתבי-יד (ירושלים 330 8°; המוזיאון הבריטי 752; ועוד) נזכר בכ"י המוזיאון הבריטי, דף 34, 'אקבג' המון והוא בהבדלה של ר' עקיבא; דבריו סתומים, כי אין בהבדלה שם כזה.

ה. ר' אפרים בר שמשון, גם הוא מתלמידי ר' אלעזר, מזכיר בפירושו על התורה בפרשת בשלח את 'אבדלתא דר' עקיבא' על-פי עדות שטיינשניידר.³

ו. ר' אברהם בן עזריאל בס' ערוגת הבושם (במאה הי"ג), מהדורת א"א אורבך, ג, ירושלים תשכ"ג, עמ' 477, בפירושו לפיוט 'האדרת והאמונה' מביא גם הוא את תחילת ההבדלה דר' עקיבא, אבל בכתב-היד נשתבשה הגירסה 'מה אדיר בסדרך' (וכנראה היה לפניו נוסח 'מה אדיר בים רזך' — מסופקני אם אפשר לקיים דברי הערה 60 שם, הבאה לשמור על מלת 'דרך'). ברור, שר' אברהם בר' עזריאל העתיק כאן מפירושו של ר' אלעזר על אותו פיוט.

ז. בס' הנבון, גם הוא מתוך חוג חסידי אשכנז במאה הי"ג, הובאה ההבדלה דר' עקיבא, בכ"י האנגליקה ברומא, fondo antico 46, דף מו ע"א באמצע: 'השם של ד' אותיות משתנה ומתהפך לכמה פנים באותיותיו בתיבותיו ובפירושו ובדרשותיו ובגימטריאותיו ובצירוף אותיותיו כדאיתא בהבדלה דר' עקי'. אך בדף כא ע"ב ובדף כב ע"ב מזכיר את הפירוש על ההבדלה, ואולי כיוון גם בציטאטה הנ"ל לפירוש, שכן מה שהזכיר בהמשך של ציטאטה זו, 'מגמטרין הדברים', אינו לשון ההבדלה גופה אלא שימוש לשון שהונהג ראשונה בקרב חסידי אשכנז.

ח. מאשכנז הגיעה ידיעה על ההבדלה לספרד, והרשב"א מזכיר אותה בתשובה לר' אבא מארי בן משה שנדפסה בס' מנחת קנאות (פרסבורג 1838, עמ' 26). שם נאמר על ר' עקיבא, כי 'עשה תפלה ידועה למוצאי שבת'.

ט. בס' נר אלהים של ר' אברהם אבולעפיה לאחד מתלמידיו, כ"י מינכן 10, דף 152, נזכר בלי כל קשר ניכר עם מה שלפניו ושלאחריו השם 'בהבדלה דר' עקיבא' בלבד. ואולי חסרו מלים?

י. ר' מנחם הריקאנאטי בפירושו לתורה (בר' ו: ב): 'ובהבדלה דרבי עקיבא אמר', ומביא שם את דברי ההבדלה על עזא ועזאל (סעיף [יא]). ומשם שאב את המאמר לא רק הרדב"ז בס' מגדל דוד שלו (תרמ"ג, דף כח ע"א), כ"א גם המדפיס של דפוס קרימונה של הזוהר (בראשית, עמ' קפה). עד עכשיו לא השגיתו על עובדה זו שכמעט כל ההוספות שנדפסו בדפוס זה באותיות רש"י על-יד הנוסח המקורי של הזוהר לא נשאבו מכתב-יד, כ"א

3 המזכיר, יד (1874), בהוספות, עמ' VIII בתחילת הכרך. בליקוטים מפי ר' אפרים שנדפסו (לדעת אברהם יערי, דעה שאפשר לאמת אותה) באיזמיר, סמוך לשנת תר"ך, לא נכללה ציטאטה זו, וכן גם במהדורת הרב גד, המלאה יותר (ויהאנסבורג תש"י). שטיינשניידר ציטט על-פי כ"י הלברשטאם 83.

מדפוס הריקאנאטי, כפי שאפשר להוכיח בכמה דוגמאות. ומכיוון שהמאמר שקדם שם בא ממדרש רות הנעלם והמאמר מן ההבדלה בא תיכף אחריו, חשבו שהכול ממדרש רות, והמדפיסים והמו"לים הדפיסוהו גם בזוהר חדש במדרש רות 'במקומו', מדפוס ויניציה תי"ח ואילך, וככה נולדה הטעות כאילו מדרש רות שבזוהר מביא את ההבדלה דר' עקיבא. גם בעל ס' הפליאה (דפוס קארעץ, דף קז ע"ב) מביא אותו המאמר בפתיחה, 'והבן כי ר"ע תיקן הבדלה ועשה קריאה הזו בהבדלה'. כנראה גם הוא שאב מן הריקאנאטי.⁴

יא. למן המאה הי"ג נתפשטה ההבדלה גם בין בעלי הקבלה המעשית ונזכרה פה ושם במקורותיה, כגון בס' שולחן השכל, שליוטס מתוכו הועתקו באוסף החשוב שבכ"י ששון 290, מסוף המאה הט"ו, בעמ' 447; או בסוף ה'סגולות ורפאות' שנדפסו ביידיש בסוף ס' שער אפרים לר' אפרים רישר, אב"ד של קהילת ורטהיים (פירודא, תפ"ח, במספור דפים מיוחד). שם מסופר, שהמחבר השתמש בהבדלה דר' עקיבא כדי לרפא נער 'וועלכים איין לילית האט זיך אן איהם מדבק גוועזן' (שם, דף כג ע"א). על הבאות אחרות ראה בספרי 'כתבי יד בקבלה', ירושלים תרצ"ד, עמ' 76, 82, 108, 238. כמה פיסקות וקטעים שלימים הובאו בלי הזכרת מקורם בהבדלה בספרי סגולות וקמיעות שנדפסו בטוף המאה הי"ז ובתחילת המאה הי"ח בפירודא (Fürth) ובזאלקווא (זולקייב), כפי שצינתי בהערותי לטקסט.

יב. ראוי לציין, שגם ר' יהונתן אייבשיץ רמז לידיעה על מציאות סגולה לבטל רוחות רעות הנקראת הבדלה של ר' עקיבא. במכתבו של הרב נחמיה רישר ממיץ אל הרב יעב"ץ על מעשיו של ר' יהונתן בהיותו רבה של מיץ מסופר, שמכר בדמים יקרים 'בשמים להקטיר ... באומרו שטובים להכריח הקליפות מבתיים וקראם בשם אבדלתא דר"ע' (ס' שפת אמת, אלטונה תקי"ב, גליון ה, דף ג ע"א, למעלה).

בדבר זמנה ומקומה של הרכבת ההבדלה אינני יכול לקבוע קביעות חד-משמעיות. ברור הוא, שהוכנסו ונאחדו כאן (אחידות בלתי-אורגאנית) עניינים שונים ומעניינים, שאין כל ספק במוצאם ביהדות בבל בתקופת הגאונים, ואפילו מן הדורות שקדמו לה. זה חל בעיקר על החלקים המאגיים הכתובים בארמית בבליית, המפוזרים בכל חלקי ההבדלה ומעוררים עניין מיוחד. בכמה מקומות המעתיקים כבר לא הבינו ארמית זו, אם-כי ההשוואה עם חומר בבלי-ארמי מקביל מאפשרת לתקן שיבושים. יש גם שבקטע מסוים, כגון בסעיף החשוב [ד], שני כתבי-היד משובשים, כל אחד במקום אחר, אבל הם משלימים זה את זה, עד שאפשר לשחזר מהם נוסח כמעט מושלם. אפשר, כמובן, שהרכבה כזאת של חומר זה ליחידה אחת בתוספת תפילות שונות בעברית וחומר עברי אחר כבר נעשתה בבבל, אך אין בטחון בכך.

4 המזכיר, יד, עמ' 34. אמנם גירסתו במקום אחד מתאימה לגירסת כתבי-היד של ההבדלה, ולא לגירסת הריקאנאטי הנדפס! שטיינשניידר העיר בצדק, שהריקאנאטי ידע ספרי ר' אלעזר מגרישא.

יודעים אנו, שחומר רב מסוג ספרות ההיכלות והמאגיה הובא עוד בתקופת הגאונים לדרום-איטליה, וידועה המסורת על אבו אהרן מבגדאד במגילת אחימעץ, שבוודאי יש בה גרעין של אמת, אם-כי אין לתלות בה השערות מוגזמות כמו שנעשה. אין להוציא מכלל האפשרות, שסדר ההבדלה כפי שהוא לפנינו נערך שם והועבר משם לאשכנז. ר' אלעזר מוורמס, בעל ס' הרוקח, ותלמידיו הכניסו בספריהם, או ערכו בקונטרסים מיוחדים, חומר עשיר מסוג זה שאנו מוצאים אחר-כך בכתבי חסידי אשכנז ובקבצים של חומר גלמי או חצי גלמי שנשתמר שם. לא מצאתי אחיזה לשער, שאולי עצם עריכת ההבדלה נעשה רק באשכנז.

השם 'הבדלה דר' עקיבא' מתבאר בכך שהקטע העיקרי שבו פותחת הקומפוזיציה, והוא סעיף [ג], לקוח מתוך סעיף אחד בהיכלות זוטרתו שהם במסורת יורדי המרכבה היכלות של ר' עקיבא, בניגוד להיכלות רבתי שהם של ר' ישמעאל. כל סעיף פותח 'א"ר עקיבא' או 'אמר ר' ישמעאל' (ויש גם מקורות שבהם מחליפים שניהם דברים, זה לעומת זה). הסעיף המיוחד הזה הוא גם שזכה לפירוש המלווה את נוסח ההבדלה בכתב-היד. תוכנו מעיד, שלא היתה בידו מסורת נאמנה ומוסמכת, ובדברים קשים גם הוא מגשש בחושך ומפליג בספיקולאציות. הוא משתדל לבאר את השמות המאגיים שבו על דרך הגימטריה. זאת אותה שיטה המציינת את פירושי התפילה ושאר מקורות אצל חסידי אשכנז, אם-כי לא נתחוויר עד היום אם הם שפיתחוה במסורתם או היו בה יסודות שבאו להם מאיטליה. לא מצאתי הוכחה לייחס את הפירוש לר' אלעזר מוורמס: אף אחד מכתב-היד אינו מזכיר את שמו. מצד אחר, רוב כתב-היד נמצאים בקבצים שכללו גם לא מעט מכתביו האיזוטריים. אולם דווקא הימנעותם לקרוא את שמו גם על פירוש זה סימן הוא, שלא ידעו המעתיקים על קשר כזה.

אלה הם כתב-היד של ההבדלה הידועים:

מ כ"י אוקספורד 1531, דפים 137–145, ואחר-כך הפירוש עד דף 151. כאן נמצא הטקסט בסוף קובץ מספרי ההיכלות וספרי בעל ס' הרוקח. הוא כתוב על קלף בכתב-היד אשכנזי ישנה מן המאה הי"ד או ראשית המאה הט"ו. הוא, כנראה, כתב-היד הישן ביותר, ושמותיו אותו יסוד לנוסח הנדפס להלן, לבד ממקצת מקומות שברור היה לי כי נשתבש ואחד משני כתב-היד האחרים עדיף עליו, כפי שציינתי בכל מקרה. גם השמות הקדושים ושמות המלאכים נכתבו כאן בדרך-כלל בדיוק רב. רק לעתים רחוקות חסרים בו מלים או צירופי מלים. ילינק טעה כאשר ייחס את העתקת כתב-היד לשנת ד' אלפים תת"כ (1042), כי זוהי הוספה מזויפת שאינה טעונה הכחשה.⁵ הוספה זו נכתבה בדיו ובאותיות שונות לגמרי, והמזייף השתדל ללא הצלחה לחקות את צורות האותיות של הראשונים. לפי מקורו מספריית מיכאל נקרא כתב-יד זה להלן מ.

5 יעלינק, בית המדרש, ג, מבוא, עמ' XXIV.

א כ"י אוקספורד 1539, דפים 1–21, בראשו של ילקוט מקבלה מעשית. נכתב על נייר בקורסיבה אשכנזית במאה הי"ז. הפירוש נכתב בעמודות מיוחדות באמצע ובאותיות קטנות מאוד, ואף נשתרכבו לתוכו הוספות הבאות מקבלת האר"י. השתמשתי גם בכתב-יד זה, כי הוא ממלא במקומות מסוימים, ובפרט בסעיפים החשובים [ד] ו[ה], את חסרונותיו או שיבושיו של מ, ומשניהם יחד אפשר לבנות נוסח כמעט מושלם של ההשבעה הארמית הגדולה שבסעיף [ה]. מה שקיצר מ בתפילות עד כמה שאפשר השלים כתב-יד זה ברוחב רב. שינויים בלתי-חשובים, כגון בסדר הפסוקים בפרקים כאלה או חילופי מלים, לא ציינתי. רק בחלקים הארמיים ציינתי כל שינויי-הגירסאות, ובשאר החלקים — מה שיש בו עניין. במקומות רבים, ובפרט בשמות, נרשמו בכתב-היד עצמו שתיים (ויש אפילו שלוש) גירסאות, והללו נקראו ס"א, היינו, ספרים אחרים. חלק גדול מהן משובש ביותר, ולא רשמתי כאלה שהרחיקו לכת בשיבושיהן. כתב-היד הזה נקרא להלן, לפי מקורו מספריית אופנהיים, בסימן א.

כ"י אוקספורד 1812 מכיל, בקובץ של כתבי ר' אלעזר מוורמס, את ההבדלה בדפים 82–87. הוא נכתב על נייר בשנת שט"ו (1554) בכתביה אשכנזית, ולא השתמשתי בו. ככ"י אוקספורד 1606, דף 94, נמצא רק סעיף [ג] בלבד. רק חלק זה של כתב-היד (דפים 92–104) נכתב על קלף, כנראה במאה הט"ו.

ו כתב-יד שלם (לבד מסעיף [ה]) נמצא בספריית הוואטיקאן Ebr. 228, דפים 93–98, ומיד אחר-כך גם הפירוש, דפים 98–103א. השורות הראשונות של ההבדלה חסרות, כי כל דף 92 ריק. כתב-יד זה כתוב בכתביה איטלקית יפה מאוד של אמצע המאה הי"ד או תחילת המאה הט"ו. החלקים המאגיים נכתבו באותיות מרובעות ומנוקדות. זהו נוסח מעניין ושונה קצת בסדר הסעיפים, כפי שצינתי במקומם. גירסאותיו קרובות במקומות רבים למ, אבל יש גם שינויים מעניינים. יש מקומות אחדים שבהם כתב-יד זה עדיף על כולם. רשמתי בכתב-יד זה בסימן ו. סיום ההבדלה קצר יותר מאשר בשאר כתבי-היד, והסעיף האחרון [טו] חסר. כ"י בבית המדרש לרבנים בניו-יורק Mic. 1885. נרכש מרשימת מוכר ספרים 419 Maggs, סי' 2, קובץ דברים שונים מחסידי אשכנז. נכתב על קלף באיטליה בסוף המאה הט"ו, בערך. מקדים את הפירוש (דפים 61–65) להבדלה דר' עקיבא עצמה, דפים 66–70. זהו כתב-יד חסר ערך לענייננו. בתוך כתב-היד מדלג המעתיק מדי פעם בפעם על חלקים שלימים באמצע העניין, מקצר את הטקסט בכמה סעיפים, והוא מלא גירסאות משובשות לגמרי. לדעתי, הועתק מכתב-יד שהיה קרוב לו, אבל לאחר בדיקה ויתרתי להשתמש בו כלל. ברשימת שטיינשניידר של כתב-יד מאוסף ג'ירונדי-שנבלום, סי' 14 (עמ' 5 של הקטלוג), דפים 126ב–128, נמצאת ההבדלה, ולפי קוצרו נראה שהכיל רק חלק ממנה (לשעבר היה זה כ"י ג'ירונדי 130). איני יודע היכן נמצא כתב-יד זה היום.

אף-על-פי שברור, כי ההבדלה שלפנינו יצירה מורכבת היא, נכתבה ללא כל חלוקה. לצורכי

שימוש ולשם הקלת העיון והניתוח חילקתי אותה לט"ו סעיפים, וכל סעיף וסעיף ומונה השורות שלו, ועל-פי זה צוינו גם שינויי-הגירסאות. וכך עניינם :

[א] סעיף א : אחרי הקדמה המבארת את תכלית ההבדלה הזאת ושימושה ואת פרטי ההתנהגות בשעת אמירתה בא מזמור צא (שיר של פגעים !) עם שמות המלאכים אחרי כל חצי-פסוק. מסתבר, שההבדלה בעריכה זו איננה משמשת לתכלית אחת בלבד, אלא אפשר להשתמש בה לצרכים שונים מאוד, דבר שאינו מעורר רושם, שהקדמה זו קדומה. לאמיתו של דבר, יש בסעיפים הבאים גם כאלה שיש להם רק כוונה ברורה אחת.

נוסח הפתיחה שונה כמעט בכל כתב-יד ; יש מאריכים ויש מקצרים ולא ציינתי כולם אלא רק מכ"א מ. נוסחי הפתיחה נבדלו בציון תכלית ההבדלה ובפרטי ההכנות הקודמות לעצם קריאתה או אמירתה. ייתכן, שפתיחות אלו גם הן מתקופת הגאונים, שהרי בחומר המאגני שהגיע לחסידי אשכנז מבבל דרך איטליה יש הרבה הדרכות מסוג זה, ולא רק בהיכלות רבתי וזוטרתי, כפי שניכר, למשל, משיירי מאגיה זו בכ"י המוזיאון הבריטי 752. [ב] סעיף ב : בוודאי נוסף בשעת העריכה הסופית מתוך קונטרסי מאגיה ארמית-יהודית. ראשיתה השבעה ראשונה וקצרה בארמית, ובסופה ברכות ההבדלה על-פי הדין, אבל בלי הברכה החותמת.

[ג] סעיף ג : לפי עדות חסידי אשכנז אין עיקר ההבדלה של ר' עקיבא מתחיל אלא כאן. רבים מן ה'שמות' חוזרים כבר בספרות ההיכלות ובשיירי ספרות מאגית אחרת מתקופה זו. החלק השני מכיל תפילת 'יהי רצון' קצרה, שסופה קרובה ברוחה לסיום קריאת שמע על המיטה. סעיף זה לקוח מהיכלות זוטרתי, כפי שכבר אמרתי למעלה.

[ד] סעיף ד : עיקר סעיף חשוב זה הריהי השבעה בארמית-בבלית לבטל כשפים ולהינצל מן השדים. היא שייכת באופן בולט לאותו סוג של השבעות המאריכות במניין סוגי המזיקים כפי שנדפסו במספר רב בספרות הידועה, ובפרט בספרו של מונטגומרי.⁶ רק בתחילה הוסיפו מסדרי ההבדלה עוד שורות אחדות בעברית, בסגנון מליצי של חרוזים. את לשון ההשבעה הכניסו, כנראה, בלי שינויים, אס-כי מונחים ומלים מסוימות נשתבשו ; בהתחשב עם ההבדל העצום בזמן שבין ההשבעות ב'כלים המאגיים' מתחילת תקופת הגאונים לבין העתקה זו — כשש מאות שנים — יש להתפלא על השמירה המעולה על מלים ומונחים בלתי-רגילים כאלה. מקבילה מדויקת או מקור ממש להשבעה זו לא מצאתי, אבל אין ספק בקדמותה. ראוי לציין, שרשימה זו של רוחות נתגלגלה מכאן לכמה קמיעות מאוחרים.

[ה] סעיף ה : בכתב-יד אחדים נשתמר כאן נוסח חדש ונוסף של השבעה בלתי-נודעת מתקופה זו, המצטיינת בלשונה החגיגית והפיוטית. אין כאן כלום מעולם ספרות ההיכלות

6 [להלן : מונטגומרי] J.A. Montgomery, *Aramaic Incantation Texts from Nippur*, 1913 ; J.N. Epstein, 'Gloses Babylo-Araméennes', *REJ*, LXXIII (1921), pp. 27–58; LXXIV (1922), pp. 40–72; C.D. Isbell, *Corpus of the Aramaic Incantation Bowls*, 1975 [להלן : איסבל]

אלא דוגמה למופת של ההשבעות שנוכרו למעלה, ורק מסורת יהודית של חסידי אשכנז שמרה עליה. כל הסעיף הזה נמצא רק בכ"א מ, וגם הפירוש לא ידע עליה. איך נתגלגלה לתוך המהדורה הארוכה של ההבדלה, אין לדעת לפי שעה. גם בשאר קבצים של חומר מאגי עברי וארמי שהגיע לידנו לא הצלחתי לגלות אותה.

[ו] סעיף ו: ראשו תפילה עברית וסופו השבעה ארמית. הרכבה מסוג זה מצויה מאוד בחלקיה המאגיים של ספרות ההיכלות.

[ז] סעיף ז: פסוקים בעלי סגולות מיוחדות (מתחילים בנו"ן ומסיימים בנו"ן); פסוקים בעלי שלוש מלים). בסופו עובר להשבעה קצרה בסגנון ההיכלות.

[ח] סעיף ח: שוב נוסח ארמי. הפורמולה הראשונה הושמה כאן בפיהו של חנוך, וברור שהדברים באו מבבל. יש כאן גם רמז לאגדה בלתי־ידועה. הסגנון קרוב להיכלות וטרתי. [ט] סעיף ט: אריגת המלים של קריאת שמע ב'יהי נועם' וכיוצא בזה עם המלים במזמורים ידועים; וסיום ברכת ההבדלה.

[י] סעיף י: תפילת 'יהי רצון וכו' שתחיל עלינו ו' ימי המעשה', היא התפילה הנמצאת בסדר רב עמרם גאון למוצאי שבת, בהוספות אחדות.

[יא] סעיף יא: רמז קצר לאגדת אזא ועזאל בנוסח חדש ובקשה קצרה לביטול כשפים, הכול בארמית.

[יב] סעיף יב: שוב השבעה לבטל כשפים בעברית עם חלקים ארמיים, בסגנון כבלי. בלי ספק גם היא לא נכתבה ראשונה באשכנז. יש כאן דברים בלתי־מובנים, ותעתיק שמות מכשפי פרעה בצורתם הנוצרית מוכיח, שיש בזה השפעה של סביבה נוצרית.

[יג] סעיף יג: השבעה של פותה שר השכחה בנוסח ארוך רק מעט מן הנוסח הידוע, וסיום עיקר כל ההבדלה בפסוקים ומזמורים.

[יד] סעיף יד: מניין עשרת בני רב פפא, כמו בסיום המסכתות. גם מקור מנהג זה שוב מורה על בבל, כי במערב לא נודע לפני אמצע המאה הי"ב בס' האשכול.⁷

[טו] סעיף טו: כיצד נוהגים בסיום אמירת ההבדלה.

מתוך ניתוח זה מתברר, כי היסודות העיקריים של הבדלה זו באו מבבל, וקרוב לשער, כי תוקנה שם או באיטליה, ולא באשכנז, בסוף תקופת הגאונים. כמעט כל החומר ממין זה, הנמצא לרוב בספרי חסידי אשכנז, בא להם מבבל, ולא ידענו אף מקרה אחד שהם בעצמם חיברו טקסטים כאלה. אמנם יש לשער, שהוסיפו בנוסח שהגיע לידם ונתנו לו את צורתו הנוכחית, בייחוד בחלקים העבריים. ואין להתפלא על שאין לנו זכר להבדלה מן המזרח עצמו. גם 'תפילות' כישופיות אחרות מאותו הסוג, שאיש לא יטיל ספק במוצאן הבבלי, כמו 'תפלת רב המנונא סבא', לא נשמרו כ־אם בספרי ר' אלעזר מוורמס, שאסף וקיבץ גורנה כל מה שנשמר אצל חסידי אשכנז מספרות ההיכלות ומנוסחות של הכישופים שהגיע אליהם מבבל דרך איטליה.

7 ראה להלן, הערה 147 לטקסט.

זו היא הבדלה דר' עקיבא

[א] לבטל הכשפים ולניזוק מרוח רעה ולמי שאסור מאשתו ולפתיחת לב.¹ הרוצה להזכיר במוצאי שבת צריך לרחוץ במים וללבוש בגדים נקיים ולישב במקום טהור או בבית הכנסת ויהיו ידיו טהורות וכשיבא לאומרה ישים לפניו כלי נקי וישפוך אחד על ידיו מים טהורים. השופך יאמר ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר והמקבל יאמר הבה לנו עזרת מצר ושוא תשועת אדם. באלהים נעשה חיל והוא יבוס צרינו.² ויהיו המים שמורים לפניו עד שישלים לומר כל ההבדלה. וצריך להדיח ולשטוף כוס נקי ולמלאותו מיין טוב מקנקן מלא. ולא ידבר המוזג עד שיתנהו ביד הקורא. ויאחזנו לכוס בשתי ידיו ויתן עיניו בכוס. יש שקוראים אותה בבית יחידי ויש שקוראים אותה בפני הכל. ואחר שיקבל הכוס יאמר תחילה מזמור הבו ליוי בני אילים כל המזמור עד יברך את עמו בשלום. פתח חרצובות רשע התר אגודות מוטה ושלח רצוצים חפשים וכל מוטה

[א] 1-6 הא לך הבדלה דר' עקיבא למי שניזוק מרוח רעה ומשידין ומזיקין ולילין ורוח הטומאה ולשגעון ולבטל כשפים ולמרה שחורה ועצבות ויגונות ולנכפה ולכל מקרעות <!> רעות שבעולם ולמי שהוא אסור מאשתו ולפתיחת הלב ולזכירה ולשכחה. והרוצה לאומרו ולהשתמש בו, צריך שיהיה צנוע, עומד בחצי ימיו ואינו כועס ואינו משחבר ואינו מעמיד על מדותיו. וכל היודע להזהר בו ולשמור בטהרה ובקדרשה, אהוב למעלה ונחמד למטה ואימתו מוטלת על הבריות ונחל שני עולמים העולם הזה ועולם הבא. והרוצה לאומרו ולהשתמש בו יאמר במ"ש קודם כל הזמירות הנהוגין באמרן במ"ש ויבדל אח"כ כתיקן וכהלכה. וי"א שאין צריך להבדיל. ואח"כ צריך לרחוץ גופא במים ולטהרו. ואם יוכל לעשות טבילה מקודם, הר זה משובח. ואם טבל בערב שבת ולא שימש מיטתו והוא נקי מקרי ואז ילבוש במ"ש בגדים נקיים וישב במקום צנוע וטהור או בבית הכנסת. וטוב מאד באם יוכל לעשות בעשרה אנשים הגונים. ויהיו ידיו טהורים שירחצם מקודם כתיקן נטילה. ויכין בעשרה אצבעות כאלו נשפכו מים העליונים עליהם [מ]מקור מים חיים. וכשירצה לאומרו ישים לפניו כלי נקי וטהור או כלי חרש חדש שלא נשתמש בו שום דבר וישפוך אדם אחר מי שהוא נקי וטהור על ידיו מים טהורים שאובים ושתיקה בשתיקה בהליכה ובחזרה לשם נטילה זו. השופך אומר בשעת השפיכה. הנה אל ישועתי <כל הפסוקים עד: ליהודים וגו'> A 10 ולא ידבר המוזג משעת שימלא הכוס עד אחר הבדלה. והקורא יאחזנו A / מקנקן מלא אשר ממנו הושם בתוך התיבה עם אישוא נקיה בין שני ספרי תורה ולא ידבר המוזג עד שיתנו ביד הקורא והשופך צריך שירחצו ידיו קודם שישפוך המים לידי. ולא יהיה אדם בבית אלא הוא לבדו עם החולה יאחזו הכוס בשתי ידיו 1 11 עיניו בו ויכין שהוא מוריד השפע ע"י הבדלה זו בתוך הכוס של יין, וכשהחולה ישתה ממנו יתפא מזה A 12 כל המזמור ד' פעמים <ומעתיק כולו עם צירופי שמות וניקודים, על-פי קבלה מאוחרת> A 13 ואם לבטל כשפים או להחיר איש האסור מאשתו יאמר. פתח וכו' <ולשאר סגולות מנה שם פסוקים אחרים: לרוח רעה, לפתיחת לב, לזכירה>

1 הנוסח שבכ"י א מפורט יותר ומכיל למעשה כמעט את כל המטרות הרגילות בסגולות ובהשבעות מאגיות מסוג זה. בכ"י ו חסרות השורות הראשונות, ואין לדעת אם נזכרה בו השכחה, הקובעת מקום מרכזי בסיום הטקסט השלם. ההוראות להכנות לקראת אמירת ה'הבדלה' מפורטות מאוד בכ"י א, ונראה לי, שאריכות זו מאוחרת מן הנוסח שבפנים. / 2 תה' ס: יג-יד. /

- 15 תנתקו.³ והוא כחתן יוצא מחופתו ישיש כגבור לרוץ אורח. יצא חתן
מחדרו וכלה מחופתה. ויהי נועם ירי אלהינו עלינו ומעשה ידינו
כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו. יושב בסתר עליון ביא"ו בצל שדי
יתלונן צבאו"ת אמר ליוי מחסי ומצודתי מיכא"ל אלהי אבטח בו
גבריא"ל כי הוא יצילך מפח יקוש מלטיא"ל מדבר הוות <יהו"ה>
20 באברתו יסך לך אימיא"ל ותחת כנפיו תחסה עֲמִינִיא"ל צנה וסוחרא
אמתו אמתיא"ל לא תירא מפחד לילה נתנא"ל מחץ יעוף יומם
אָנֶא"ל מדבר באפל יהלך יהיא"ל מקטב ישוד צהרים סוֹרִיא"ל יפל
מצדך אלף ורבה <137ב> מימינך צוֹרִיא"ל אליך לא יגש סַמֶא"ל רק
בעיניך תביט גִּדְיֶא"ל ושלומת רשעים תראה אָנֶא"ל כי אתה יי
25 מחסי יי"י צבאו"ת עליון שמתה מעונך יִרְבָּתְהָ"ה לא תאנה אליך
רעה צִדְעִיא"ל ונגע לא יקרב באהלך אזקיא"ל חֲזָקִיא"ל. כי מלאכיו
יצוה לך שוֹמְרִיא"ל לשמרך בכל דרכיך שְׁלֵהִיא"ל סְרִתִּיא"ל על כפים
ישאונך מלאכ"י השר"ת פן תגף באבן רגלך אֲדוֹנִיא"ל על שחל ופתן
תדרך אֲדָרִיא"ל תרמס כפיר ותנין מְלָכִיא"ל. כי בי חשק ואפלטוהו
30 אֲבָרָאוּ"ת אשגבהו כי ידע שמי ח"י אכתריא"ל יקראני ואענהו י"ה
סְתִינִי"ה עמו אנכי בצרה מטטרו"ן אחלצהו ואכבדהו רחו"ם
זִינְתָא"ל זְבוּרִיא"ל ארך ימים אשביעהו חנו"ן רו"ח פִּיסקוֹנִי"ת⁵
ואראהו בישועתי ברחמי"ם.

16 א מוסיף גם ב'ויהי נועם' שמות מלאכים: נעמיאל, גליצור, עבריאלי, שמיאל 19 מלה מטושטשת. אדירין א
<א> מוסיף עוד הרבה שמות בכמה מקומות < 20 טמניאל ו 20-21 צנה... נתנא"ל חסר מ צנה וסוחרה
אמתו מיכאל נאמן אבאל ג"א אוריאלי. לא תירא מפחד לילה אדירין נתנאל א 25 יי"י צבאות ליתא
1 27 שמריאל ו / טלסיאל סתריאל ו / 32 ואתאל זבוריאל ו

3 יש' נח: ו. חלק ניכר מן הפסוקים לקוחים מנוסח ההבדלה הרגילה, אלא שמזמור
צ"א, שכבר בתלמוד (שבועות טו ע"ב) נקרא 'שיר של פגעים' (דהיינו, נגד רוחות
רעות הפוגעות באדם), שולב כאן בשמות של האל ושל מלאכים וסתם שמות
מאגיים. בקצת שינויים בשמות המלאכים בחלק השני של המזמור נדפס כל זה
בס' דרך ישרה לר' צבי הירש בר' ירחמיאל חאטש, פיורדא תנ"ז, דף טו ע"א. /
4 שמות כמו ירבאתה, אבראות דומים בבניינם לשמות המצויים בפאפי-
רוסים המאגיים היווניים, אבל אינם נזכרים במפתחות של פרייזנדאנץ, חוץ
מן Αβραωθ (ג, עמ' 236). / 5 ראה סנהדרין מד ע"ב (רש"י שם מפרשו

[ב] אתון אחיא קדישיא אֶדְתָּא־ל אור פניך. ולפניו יִצְחָא־ל ופְּלִיא־ל
פְּלִיאִים פְּלִי פְּלִיא נְפִלִיא מְפִלִיא פְּלִאוֹת זְבוּד אֶכְסֶס המוֹמֵר
מְרַמְאוֹת כָּא כָּאֵת סְבָאוֹת⁶ תְּרַמְאִי⁷ צְבָאוֹת ישרא־ל שְׂרָא־ל
פְּרָפָא־ל אָנָא־ל יְהוּדִיא־ל יְהוֹ נְכֻדִיא־ל אבגדהווחטיכך למס נן
5 סע פף צץ קר שת תשרקצץ פע סן נם מלך כיט חזו והד גבא⁸ כְּמָא נְפִץ
צָף נְמָר. משבענא ואסרנא אסר וגדרנא גדר ונדרנא נדר על רוח ושד

[ב] 1 אתון שמהתא קדישתא ואחיא קדישיא אהתיאל ס"א אדריאל א / אסתאל ו 2 המוזמר הומוז ועוזיה עזריאל
מה מראות א 3-2 זבירד... סבאות] ליתא ו 3-4 שדיאל פרסאל... הרצב בדיאל ו 5 כמא] ליתא
ו / 6 וגדרנא גדרן ליתא ו 9-6 משבענא שבעה... וגזרנא זגר... על כל מלאכי ושרי השכחה בכלל
ובפרט מ"ס פוט"ה ופלט"ה שהם שרי השכחה שותגערן א

על גבריאלי, אבל הכינוי 'רוח פיסקונית' הפך בספרות המרכבה לאחד משבעים
שמותיו של מטטרון בכמה כתבייד, וכן בס' החשק הנדפס, לבוב תרכ"ה, סי'
כה, ובנוסח השונה בסוף ס' בית דין לאברהם חמוי, ליוורנו תרי"ח, דף קצח ע"ב,
סי' כט. / 6 בשורה זאת ניכרת ירושת המסורת המאגית של הפאפירוסים
בשלושה שמות: 'אכסכס ... מרמראות ... סבאות' (חסרים בכ"י ו). בכתוב זה
משתקף התעתיק מיוונית לעברית. 'אכסכס' אינו אלא שיבוש מן 'אברכסס'
(= abraxas), שעדיין שמור בתעתיק נכון בס' חרבא דמשה, מהדורת גאסטר, עמ'
xiv, שורה כו. 'מרמראות' מצוי מאוד בפאפירוסים, marmaraoth, וכן בתעתיק
עברי זה בהיכלות זוטרי (ס' מרכבה שלמה, ירושלים תרפ"א, דף ו ע"א) ובכמה
כתבייד מאגיים עבריים המתקשרים עם מסורת זו, בעיקר בס' הרזים, מהדורת
מרגליות, עמ' 96, ושם אפילו בצירוף שלפנינו: 'אבראסכס מרמראות'; וראה
הספרות שם במבוא, עמ' 8, הערה 29. 'סבאות' במקום 'צבאות' על-פי הכתיב
היווני שהועתק לעברית. / 7 בס' הרזים, עמ' 78, שורה 195, בא 'תרמיאל'
כשם של מלאך. / 8 שימוש מאגי בסדר האלפבית ישר ולמפרע חוזר בכמה
מקורות של קבלה מעשית המאוחרת למקור שלפנינו, כגון בפירוש התפילות (מן
המאה הי"ג), כ"י המוזיאון הבריטי, מרגליות 743, דף צו ע"ב: 'האלפא ביתא
כולה שם אחד והוא שם בן עשרים [ושתיים]'. בתקופה הקודמת ל'הבדלה' ייתכן
שהמשנה בס' יצירה ב:ה, 'נמצא שכל היצור וכל הדבור יוצא משם [ויש גורסים:
בשם] אחד', פירושה, שהאלפא ביתא הוא השם הזה, וכבר הבאתי דוגמה לכך
מקמיע יוני-עברי, שמקורו, לכל המאוחר, במאה הד' (ראה ספרי: *Ursprung und*
Anfänge der Kabbala, 1962, p. 25, n. 44). חומר יווני ולאטיני בשאלה זו נאסף בספר:
/ F. Dornseiff, *Das Alphabet in Mystik und Magie*, 1925, pp. 73–76, 158–168

וטלני⁹ וחרשין ואיסורין וכשפין <138א> ועובדין בישין וכל עינא
 בישא וכל נשי בישא וכל מילה בישא וכל ביריא בישא (רעה) דבעלמא
 (תתבערון) תתגערון ותתבטלון מן מאתים וארבעים ושמנה איברים
 10 דאית ב' בר פל' מן היום הזה והלאה בשם אדיריו"ן¹⁰ יי צבאות
 קק"ק אא"ס.¹¹ בורא פרי הגפן. בורא מאורי האש. ברוך את' יי
 אלהי' מ"ה המבדיל בין קודש לחול ובין אור לחושך ובין ישראל
 לגוים ובין יום השביעי לששת ימי המעשה.

[ג] מה מאמר פניך בים רזך¹² כנויך יכה באשתא. מה הוא שמיא

7-8 ועינא בישא וכל בני נשי 9 תתגערון ליתא 10 בפ' ב' ס' כל שכהה וטמטום לב ותשליכו אותו
 על טוריא רמתא שלא יראו ולא ימצאו עוד עמו מן היום וכו' <מוסיף עוד שמות ופסוקים אחרים> א 10-11 קק
 יי צבאות מכה"כ אס"ל 1
 1 מאמר פיך א [ג]

9 'טלני' מצוי בתרגומים בהוראה של שדים של צללים, שדים של בין-
 הערביים; ראה יעקב לוי במילוננו על התרגומים, 1867, עמ' 305. בכלים עם
 השבעות ארמיות מסוף תקופת התלמוד ואילך נזכרו פעמים אחדות דווקא
 שדות מסוג זה, 'טולניתא', למשל: C. Gordon, *Orientalia*, X (1941), p. 279. /
 10 'אדיריון' הוא מן השמות העיקריים בספרות המרכבה, בהיכלות רבתי,
 סוף פ' יד, בהיכלות זוטרת, במגילת אחימעץ ובתפילות רבות השמורות בכתבי-
 יד ובפיוטים. / 11 פורמולות החוזרות על המלים 'אמן' ו'סלה' שגורות
 מאוד בהשבעות הארמיות. / 12 במשפט זה התחילה ההבדלה עצמה לפי עדות
 המחברים והמפרש מקרב חסידי אשכנז, ולכך מתאים שבכ"י ו נכתבו סעיפים
 [ג]—[ו] באותיות מרובעות (וחלקם בניקוד שאין לסמוך עליו), אבל הגירסה
 הנכונה שנויה במחלוקת. מ וכן ו מסכימים, וכן גרס בעל הפירוש (ראה להלן,
 התחלת פירוש), אס"כ פירש את מלת 'מאמר' מלשון מואמר (האמיר) כשם
 נדרף ל'אדיר'. גם גירסת הפתיחה בס' ערוגת הבשם משושבת: 'מה אדיר בסדרך'.
 מה פשטה של הפתיחה — עדיין סתום; ברור רק דבר אחד: כל סעיף [ג], לבד
 מסיומו, נלקח מהיכלות זוטרת, שהם היכלות של ר' עקיבא, שרוב סעיפיהם
 פותחים 'אמר ר' עקיבא'. המפליא הוא, שגירסת השורות הראשונות בשלושת
 כתבי-היד של היכלות זוטרת (אוקספורד, מינכן וניו-יורק) משושבת יותר מזו
 של ההבדלה, ואינה תורמת דבר להבנתה. יוצא אפוא, שהסעיף הופרד מנוסח
 ההיכלות והוכנס להבדלה לפני שחל שיבוש נוסף בכתבי-היד של המסכת
 המקורית. בנוסח הנרפס בס' מרכבה שלמה חסר כל הסעיף. בכ"י אוקספורד

קדמאה דקריין ליה ליליאי¹³ הומן ועזריה דיתבי בקרב משא.¹⁴ ומה

2 הומן ועזריה 1

(נויבאואר 1531), דף 42 ע"א: 'במאמר פניך בים רוגזך', וכן בכ"י מינכן 22; ובכ"י ניו-יורק שיבוש נוסף: 'ברום רוגזך'. מה, בסופו של דבר, שמו של ה' בים בסודו האמיתי, לא נתגלה, אם לא נפרש שהוא מסתתר בעצם המלה רז"ך, כשם שכינוי באש הוא יכ"ה. / 13 כאן מתחיל למנות שמות של בריות, ועל כן קשה לפרש 'ליליאי' כלילות (בניגוד ליום?), ויש מקום לפרשו על לילין ושדים, כפי שפירש הפירוש (ראה להלן, הערה 14). כ"י ניו-יורק של היכלות זוטרת משקף עוד מסורת קרובה לנוסח ההבדלה: 'ופנויך [=וכנויך!] יכה באשתא. מה הוא שמיה קדמאה די קריין ליה כללא [אוקספורד: בליליא]. בכל זאת, נראה, שגירסת היכלות זוטרת דיברה על לילה, ולא על לילין. / 14 גם כאן קשה להגיע לפשטו המקורי, שכן גם השמות (שהם מהווים את השם האחד והראשון) אינם שגורים בשאר מקורות, וגם הביטוי 'יתבי בקרב משא' אינו מובן, ולא מצאתי אלא כאן ובהיכלות זוטרת ('מסא' או 'משא'). שם יש תוספת אחרי 'בליליא': 'מה ואה ואזכירייתא [רוצה לומר, ואזכרותיו] הומן ועזריה' (ואפשר לגרוס גם: ועזריה). — הביטוי 'רוחישן בקרב משא' נמצא גם בהקשר מאגי אחר בכ"י אוקספורד 1531, דף 49 ע"ב. כדי לאפיין את טיבו של פירוש ההבדלה, אעתיק כאן את לשון הביאור על הפתיחה, ומסופקני אם יש בדבריו מסורת נאמנה, וזה לשונו: 'ידוע ידענו ממקומות הרבה כי כל בריה שם בפני עצמה (נ"א עצמו) מהללת קונה. ולא השם שמהללתו האש מהללין אותו המים. ולא השם שמהללין אותו המזיקים מהללין אותו בני אדם. ולא השם שמהללין אותו בני אדם מהללין אותו המלאכים וכן כל חפץ וחפץ וכל דבר ודבר. וכך התחיל ר' עקיבא בלשון הזאת (נ"א וסדר). מה מאמר פניך בים רז"ך פי' מה אדיר שמך ביום (נ"א בים) הלולך ורז סודך. כי האימור לשון אידור הוא כמו שאתה מוצא [דב' כו: יז] — יח] את ה' האמרת היום וה' האמירך היום ונמצא פסוק לעזרתו שמאדרים המים את שם הקדש, שנ' [תה' צב: ד] אדירים משברי ים אדיר במרום יי. כינויך יכה באשתא. פי' כינוי השם שלך שמהללתך האש יכה הוא כך מזכרת האש את שמך יכה ונמצא פסוק לעזרתו [יש' סד: א] לְקדוּחַ אֵשׁ הַמִּסִּים. חפץ הנביא להודיענו שם שמהללת בו האש שהוא יכ"ה. יוד של יכה לא הוצרך להזכירו מפני שבראש הפרשה מזכיר יהוה ואותיות של זה השם כל אחת ואחת שם היא אם היתה לבדה נכתבת תדע שיו"ד שם הוא. יה שם הוא. יהו שם הוא. ללמדך שכל אות ואות שם בפני עצמו הוא. הרי מצינו יו"ד של יכה. וכ"ף כקדוח. וה"א המסים הרי יכה. ואומר הנביא כקדוח אש המסים מים תבעה אש כלומר הלול

הוא שמה תניינא דכוליה ביריה דיקְנוֹסָא.¹⁵ ומה הוא שמה
תליתאה בְּרַבּוּרְיָה קְדֻקְדִּיָּה¹⁶ דנגד ונפק ונסב מן שבעים ושנים
5 אותיות שהם עשרים ושנים שמות מאות אחת שבתורה.
שְׁמוֹפֶתְחִיָּה¹⁷ בֵּיט¹⁸ אָה שמו. ביט יה שמו. ביט יוחש שמו. ביט פץ שמו. ביט

3 דכוליה בריא וכשרא א / הוא² ליתא מ 4 ברבוריה ליתא ו 5 ע"ב שמות שהם כ"ב אותיות שהם
עשרים ושנים שמות א / מן שבעים ושנים שמות הארונים בעשרים ושנים ויבות שהן עשרים ושנים אותיות מאות אחת
שבתורה ו 6 ממופתחיה מ ובפירוש שאחרי מ ונראה שניקודו צ"ל מופתחיה מ / מופתחיה ו

של אש בשם הנקוב יכה. מה שמה קדמאה דקריין ליה ליליא הומן ועזריה
דיחב בקרב משא [כ"י ו מנקד את השם מְשָׁא]. פי' השם [הראשון] שקורין אותו
השדים הוא הומן ועזריה הוא היושב בקרב העולם

ו

א

יש אומרים משא מושבו ועיקר בקרב
עולם יצירה [פרק ב] ועיקר מושבו בקרב

העולם

ולכן תמצאנו בכל מקום שתקראנו כאדם מבדיל אלף ריבי רבבות הבדלות
שהוא יושב בתוך הבית וצופה בארבע פנותיו. וזה השם הומן ועזריה מוציאין
אותו ממזמור יושב בסתר עליון [ולא פירש כיצד]. וגם תמצאנו במזמור [תה' נו]
חנני אלהים כי שאפני אנוש. ולמה קראו המסדר ראשון וכבר הזכיר שני שמות
מקודם זה השם כמו שפירשנו. אלא יש תשובה חיבר שאלו ב' שמות מזכירין
אותם מי שאין בהם רוח חיים שהן האש והמים אבל זה לכך קראו ראשון שהוא
תחלה לבעלי רוח חיים. / 15 שם זה לקוח גם כאן, כמו כל השאר, מן
היכלות זוטרת (ושם הופעתו הראשונה, לפי שעה) והתפתח אחר־כך לאחד
השמות השגורים ביותר, שנהפך כבר במאה ה"ג ל"שם הפרנסה" ולמלאך
הממונה על המזונות (כזה נכנס לספרו הראשון של ש"י עגנון, והיה העקוב
למישור, 'פו תרע"ב, עמ' 17). מקור השם לא נודע לי. גם הפירוש להבדלה אומר:
'יש כמה וכמה ראשונים שמפרשים אותו זן ומפרנס ואותיות אלו כאותיות אלו'
כלומר, מבחינת מספר האותיות. / 16 השם 'ברבוריה' איננו לא בכ"י ו ולא
בפירוש. הצורה 'קדקדייה' גם בכ"י ניו־יורק של היכלות זוטרת, ובס' החשק על
שמות מטטרון, ס' לט. / 17 המעבר אל השמות הקשורים בשם 'ביט'
הבאים אחר־כך אינו מובן לא בהיכלות ולא בהבדלה. אולי דובר במקור על
'מפתחות' לשם ב"ת יו"ד טי"ת הקובע כאן מקום חשוב, והמלה נשתבשה
ונהפכה בעצמה ל'שם' מאגי? על 'מפתחי ב"ט' מדובר כאן בכ"י ניו־יורק. /

מין שמו. ביט יהומץ שמו. ביט גלמוציא שמו. ביט אברונא שמו. ביט אברגונא שמו. ביט אלהים שמו. ביט כריסם שמו. ביט גלהו שמו. ביט סרניקם שמו. ביט סרניקם שמו. ביט אפמדרתא שמו. ביט קלושם שמו. ביט אדני צבאות שמו. ביט רחום שמו. ביט חנון שמו. ביט אל שמו. ביט קנא שמו. ביט <138>ב נוקם שמו. ביט נוטר שמו. ביט בעל חימה שמו. ביט שדי שמו. ביט קדוש שמו. ביט אהיה אשר אהיה שמו. אילו עשרים ושבעה שמות שהם מעשרים ושנים אותיות מאות אחת שבתורה. תשרק צף עס נמל כיט חזו הד גבא. כי ביה יי צור עולמים. אדני יהוה הני הני כהני יהיה ביה יהו היה ויהי קק"ק יו יו ביו אה אה באה יא יה ביה אץ באץ בץ בבץ פץ [ב]מץ צץ מץ מס. פגע פתא כתר תגא מפרש אשמתיא אשמיה רבא רבהון דרבניא ומלכא דמלכהון דמלכניא. אנקתם פסתם פספסים דיו נסים. כינוריה פינורות יפקע. ושכינת עזו בין פיסת יד.¹⁹ ובשם אַזְבוּגָה²⁰ קק"ק יי צבאות מלא כל הארץ כבודו. זה השם

8-9 ביט סרניקם בי"ט סרניקם. ביט סרניקם גירסת הפירוש שאחרי מ 14 יהו היה ויהי ליתא בפירוש שאחרי מ 15 במץ צץ מס גירסת הפירוש שאחרי מ 16 אשמתיא גירסת הפירוש שאחרי מ

18 אני משער, שמקורו של השם 'ביט' (החזור הרבה בספרות הקבלה המעשית) הוא בתחליף, דרך גימטריה, לשם יהו (Iáw) במאגיה הסינקריטיסטית). בכ"י המוזיאון הבריטי 752, דף 46 ע"א (חומר ישן) מפרש 'ביט' כשם היוצא מן הפסוק בשה"ש, 'שמן תורק שמך', ושמ"ן באתב"ש הרי ב"ט. לחומר קבלי על השם 'ביט' ראה בס' קהלת יעקב לר' יעקב צבי יאליש, לבוב תר"ל, דף כא ע"ב—ע"ג. מגירסת כתבי-היד של היכלות רבתי הקרובות יותר לרשימת ההבדלה הן בכ"י מינכן הן בכ"י ניו-יורק דווקא השמות הזרים יותר כמעט וזהים בכ"י ניו-יורק, אלא שהרשימה ארוכה הרבה יותר, ואחרי השמות אכמודרתא וקלישם (או קלישס) באה שורה ארוכה של שמות מלאכים שכולה חסרה בהבדלה: חיזאל, אביראל, אוריאל, ברכיאל, חניאל, משיאל, איתאל, זהרריאל [זהרריאל], אהניאל, ברכיאל אניאל, קדריאל, רפיסואל, מיכאל, אינכמואל, נותניאל, אתניאל, איכניאל, תרתאל, גרטאל, אליאל, אחיאל, אלתיאל, עלומיאל, יוכיאל, הניאל, שלואל, סוריאל, חזיאל, גבריאל, רפאל, מטטרון, שדי, קדוש וכו'. / 19 כל הקטע גם בהיכלות זוטרת, ובפרט קרוב לגירסת כ"י ניו-יורק (בשינויים קלים בשמות). השורות 14, אמצע—18 ('יהוה ... בין פיסת יד') נמצאו ב'שימוש' של שם המפורש בן ס"ג. בקובץ הגדול של מאגיה יהודית-בבלית ואשכנזית בכ"י המוזיאון הבריטי 752, דף 94 ע"א. לעניין השכינה ופיסת היד יש הד ברור בסילוק של אלעזר קליר לפרשת שקלים המלא רמזים למעשה מרכבה ולשיעור

של גבורה אשרי כל יודעו ומזכירו תורתו ותלמודו מתקיימים בידו ואינו ניזוק לעולם אפילו עומד באישון לילה ואפילה ואפילו עומד בין המזיקין ושידין ואינו ניזוק לעולם ולעולמי עולמים. ואני פל' בר פל' המזכירו יהי רצון מלפניך שתהא תורתך ותלמודי מתקיימים בידי, תושבחתך לעולם ולעולמי עולמים סלה סלה הללויה שאפילו אם אעמוד באישון לילה ואפילה שוב לא אהיה ניזוק. וכן דוד הוא אומר יי צבאות אשרי אדם בוטח בך. וכן ירמיה הוא אומר ברוך הגבר אשר [יבטח] ביי והיה יי מבטחו. וכן ישעיה הוא אומר בטחו ביי עדי עד כי ביה יי צור עולמים.²¹ סְסָנָה קְנָנְתָא²² מוֹעָקָה דְּפִגְגַּי וּבְכַפְרֵי גְבֵר גְבוּר יְה מִן יְמִינֵנו וּבְרוּךְ מִן שְׁמַאלֵנוּ אֱלֹהִים מִלְּפָנֵינוּ אֲדִיר מֵאַחֲרֵינוּ וּשְׂכִינָתָא אֵל עַל רֵאשֵׁינוּ.²³ <139א>

[ד] ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם. המבטל כשפים.²⁴ המתיר אסורים. המגיה חשכים. המאיר אפילים. המרים שפלים. הסומך נופלים. המציל מרוח סועה ומרוח רעה. המחיה מתים וממית ומחיה. המוריש ומעשיר. והמדריך ומכשיל.

20-21 לעולם ולעולמי עולמים <אפילו... לעולם ליחא> 1 23 הללויה ליחא 1 25-26 וכן ישעיה... צור עולמים ליחא 1 26-27 רפג בג ובר גבר יה מן ימיני 1 גבר יה מן ימיני <וכן כל השאר בלשון יחיד> 1 2 חשיכים א חשוכים מ 2-3 מרוח זועה סועה וסער ומרוח רעה מ 3 ומכשיל ומכשיר מ

[ד]

קומה (סדר עבודת ישראל, מהדורת זליגמן בער, עמ' 655): 'נמצאת כל מידת יצירת עולמו / כמלוא פיסת יד היא רשומי / וכקמיע ביד גבור בזרוע חותמו'. [וראה אפרים א' אורבך, 'פירוש לסילוק הקלירי לפרשת שקלים' "אז ראית וספרת", ספר חיים שירמן, ירושלים תש"ל, עמ' 21 והערה 45 — העורך.] / 20 על שם זה ראה ספרי: *Jewish Gnosticism, Merkaba Mysticism and Talmudic Tradition*, 1965, pp. 66-70, 133. הוא אחד השמות החזורים הרבה בספרות המרכבה ובספרות חסידי אשכנז. / 21 עד כאן מן היכלות זוטרת. / 22 לא מצאתי שמות אלו במקורות אחרים. מסופקני אם יש להם קשר לשה"ש ז"ט, 'אחזה בסנסניו', או לחולין צב ע"ב (קנוקנת). / 23 סיום זה כעין חיקוי לתפילה בסוף קריאת שמע על המיטה. / 24 הפתיחה תואמת לעיקר הסעיף הבא לבטל כוחם של כל מיני שדים וכשפים, אבל העורך הוסיף כמה שורות של חרוזים, מעין תפילה כוללת, שאין להם שייכות לטקסט המקורי. /

המעקש ומישיר. התומך נמוכים. המרים תכובים. וזוקף כפופים. המרחם
 סגופים. הנותן כח לעייפים. הפוקח עורים. השומר את גרים. המוציא אסירים
 5 ממסגירים. האוהב צדיקים. הרופא כל חלאים. המאמץ נחלאים. הנותן רוח
 ונפש ונשמה וחייה ויחידה לכל בריה. הוא יסעוד ויעזור לי פל' בר פל' ולפל'
 בר פל' החולה. וישמרהו ויחייהו ויאושר בארץ ויסעדנו על ערס דוי. ויעלה
 ארוכה למכתו. וירפאהו מכל מחלה. ויחבוש עצבותיו. ויחליץ עצמותיו.
 10 ויצמיח ארוכתו. ויחוס ויחמול ויחון ויגן עליו. ויסככהו באברתו.²⁵ וימלטהו
 מן עברתו. וישלח דברו וירפאהו. וימלטהו משחיתותיו.²⁶ הוא הנקרא
 דְּהִיבְרוּן בְּזוּדִיאָ"ל יוי אלהי ישראל חותם הגדול הנקרא צורט"ק²⁷ ויגעור
 ויבטל כל חרשין²⁸ ואיסורין וכיובין וטירופין וטינופין²⁹ ולילין וגולחין³⁰

4 תכופים א / המקים תכנים 1   6 האוהב צדיקים. המוציאם ממצוקים 1   10 וימלטהו ויחילהו
 מ   12 די הבריון א >וכן בא באים להלן הרבה שינויים בשמות המלאכים ובייחוד מוסיף גירסאות שונות ס"א ולא
 הזכרתם כאן / <בזוראל 1   13 וכאיבין וטרפין א / ולילין וליחא 1

25 לשון תה' צא:ד. / 26 ראה תה' קז:כ. / 27 השם 'בזבוריא'ל'
 מתחלף בספרות זו פעמים רבות בצורה 'בזבוריא'ל'. יחד עם 'החותם הגדול
 הנקרא צורטק' נמנו שלושה שמות אלו בהיכלות רבתי בין השמות שחותמותיהם
 יש להראות לשומרי ההיכלות (ראה מהדורת א' ילינק, בית המדרש, ג, פרק יז).
 במאגיה היהודית בבבל חוזר השם צורטק במקומות רבים; ראה, למשל: M.
 Schwab, *Dictionnaire de l'angélologie*, 1897, p. 229; והוא רגיל בספרות הקמיעות
 עד המאות ה"ח והי"ט, כגון בס' תולדות אדם, זאלקווא ת"ף, סי' צט. /
 28 הרשימה הבאה כאן של כחמישים מינים של כוחות דימוניים וסוגים של
 כשפים היא אחת הארוכות ביותר בספרות ההשבעות הארמיות שנשארה בידנו. כיצד
 נתגלגלה לתוך ההבדלה, קשה לדעת. נמצאו בה גם שמות שלא נזכרו כלל
 במקבילות הבאות בפרסומיהם הידועים של Cyrus Gordon, Montgomery,
 Charles Isbell, Schwab, Obermann ואחרים. מועטת בה השפעת רשימות
 דומות במנדעית, כגון בגינזא (מהדורת פטרמן, עמ' 279; לידוברסקי בתרגומו,
 עמ' 277–278) ובפרסומיהם של H. Pognon, E.S. Drower (בפרט בספר
 מאלוואשי, W.S. McCullough (1967) ו-E.M. Yamauchi (1966). ברור אפוא,
 שהרשימה נערכה בבבל, אם כי שמות אחדים עברו שינויים בהעתקות שנעשו
 באיטליה או בגרמניה מפני אי-הבנת מלים נדירות. השווייתי גם את דברי G. Furlani
 על שמות סוגי השדים אצל המנדעים: *Atti della Accademia Nazionale dei Lincei*:
 (Scienze morali), IX (1954), pp. 389–435. [להלן: פורלאני]. / 29 מעשי

ורוחין ופרחין וסיוטין³¹ ושפטין³² וצפרירין³³ וגששין ונקשין ורגשין³⁴
 15 ואביסוס³⁵ טוראה ופגע פגוע³⁶ ומייכשין גופין³⁷ ולילין ועקלין³⁸ ורוחין בישין

14 וצפרירין א / 15-14 ורגשין ונקשין ואביסוס בשם טוראה ופגע פגיע א

כשפים ואיסרים (הגורמים איסור של כוח אדם) וכאבים וטירופים וטינופים (בהשבעות משמשים שמות-העצם 'איסרים' ו'חותמות' כשמות נרדפים). 'טרף' היא מפעולותיה של לילית; ראה מונטגומרי, סי' 18. / 30 מונח שלא נמצא במקורות הנזכרים לעיל, אבל חוזר בכמה השבעות וקמיעות בעברית שמקורן בהבדלה דר' עקיבא, כגון הקמיעין שהדפסתי בסוף ספרי 'כתבי יד בקבלה...', 1930, עמ' 277-278, ושם נשתבש ל'גולפין' ו'גולהין'. אצל Pognon, עמ' 90, מוזכר הפועל בהקשר בלתי-ברור, ואולי מאגי. / 31 רוחות המטילים סיוט על האדם, וכבר העיר י"נ אפשטיין על המקבילות התלמודיות ועל השימוש במנדעית: REJ, LXXIV (1922), p. 53. רש"י (יומא כב ע"ב) מפרש 'סיוטא' כ'מלאכי פחד המבהילים', המראה על שימוש לשון דומה. / 32 'שידין ושיפטין' נזכרו כבר בכתובת בכלי לשימוש מאגי; ראה: Hyvernath, Keilschrift-forschung, II, 1885, p. 115. אין כל צורך לשנות את הקריאה ל'שובטין', כפי שהציע מונטגומרי, עמ' 81. / 33 'צפרירין' כבר נודעו לתרגומים, רוחות של בוקר, כפי שציין יאסטרוב במילונו, עמ' 1299. / 34 שלושה סוגי שדים — לא מצאתי זכרם בהשבעות, אך משמעותם ברורה. כ"י ו גורס 'ודגשין', שאינו סביר. / 35 מלה דומה 'אפסוס' במשמעות מאגית מובאת גם אצל גורדון: C. Gordon, Archiv Orientalni, VI (1934), p. 326. ראה גם להלן, הערה 126. / 36 'טוראה' לא נמצא בהשבעות הידועות. אילו אפשר היה לשער, שמסדרי רשימה זו ידעו את פירושו של אביסוס (תהום), ייתכן גם לחשוב ש'טוראה' כפשוטו: רוחות שבאו מן התהום ומן ההר; אבל מסופקני אם זהו הפירוש. — 'פגע פגוע' — אולי במקור הראשון: פגעא ופגעתא (זכר ונקבה), שכן נזכרו גם זה וגם זו כסוג של רוחות רעות (ראה מראי-המקומות אצל מונטגומרי, עמ' 299 (ובפרט כסי' 16: פגעא ופגעיתא), ויחד נמצאו שני המינים גם במנדעית (פורלאני, עמ' 424): 'פיגיא זיכריא...ופגיא נוקבאתא' (בכתב-יד של השבעות באוסף של לידי דרובר; ראה: E.S. Drower & R. Macuch, Mandaic Dictionary, 1963, p. 370). כ"י ו גורס: 'פגע פגע'. / 37 סוג זה של שדים לא נזכר בהשבעות הידועות לי. / 38 'עקלין' מלשון 'מתעקלין' (בעקלתון) — שדים המתפתלים, ואין כאן מלה מושאלת מערבית במשמעות שכלים. אפשר לתרגם 'עקלין': the crooked ones, כמו

ושידין וכל זיקין ומזיקין³⁹ ומרוביא⁴⁰ ונזחין ונזהין⁴¹ וטהיא⁴² ופתכרי⁴³
ואסתתא ואסתראתא⁴⁴ וצימרתא⁴⁵ ואישתא ועדיותא⁴⁶ וצממיתא⁴⁷ וברוץ⁴⁸

16 ומזיק וצלפין פרצופין א / ונזהין] ליתא ו / ונזהין וטהין וטהיא א / ופתכרי מא 17 ואסר[א]נא
מא / וצממיתא וטהיא ו / וברוץ ו וברין וברוץ א

בסורית ובמנדעית. / 39 צירוף זה חוזר בעשרות השבעות מסוג זה כמעט
בכל הפרסומים; וראה הערותיו של י"נ אפשטיין, שכבר העיר על מציאות צירוף
זה בבבא מציעא קז ע"ב: REJ, LXXIII (1921), pp. 52–53. / 40 אינו מובן לי,
ומצאתיו רק במקורות מאוחרים יותר, בקמיעות שהשתמשו בהבדלה דר'
עקיבא. אולי יש למלה קשר עם 'מרבאנא' בלשון התרגום במוכן חניך או צאצא.
'ומרובי[נ]י' בהוראה 'וצאצאיהם' או חניכיהם של שדים ומזיקים? לפי
הדימונולוגיה השמית, לרבות היהודית, יש לשדים בנים וצאצאים (חגיגה טז
ע"א). 'מרוביא' במוכן של תינוק (כמו בס' חרבא דמשה, מהדורת גאסטר, עמ' xv,
שורה 23), אינו מתאים בהקשר זה. / 41 'נזה' ו'נזח' — שני הפעלים
הרגילים בדיאלקטים שונים של ארמית. במאמר ידוע, פסחים קיב ע"א, בהוראת
צעקה ('ניזהא דתורא' וכו'); וכן כאן: שדים בעלי זעקה; ו'נזח' (בתרגום)
בהוראת לנוע ממקום למקום, להתרחק. בהשבעות של הכלים המאגיים שגור
הפועל בהוראה זו מאוד; וראה דברי אפשטיין (לעיל, הערה 39), עמ' 40
(בתיקון דברי מונטגומרי). כסוגים של שדים אינם מופיעים אלא בהבדלה. /
42 'טהיא' — רוחות נודדות (בסורית; השווה Payne-Smith, עמ' 1433), אבל
במנדעית בא 'טאיה' במקום 'טעה' או 'הטעה', והוא 'רוח רעה המטעה האדם'
(ראה דרובר ומאצון [לעיל, הערה 36], עמ' 174). / 43 'פתכרי' או 'פתיכרי' —
מן הנרדפים השגורים ביותר בהשבעות הארמיות והמנדעיות (פורלאני, עמ' 416–417),
במובן 'רוחות של אלילים', או סתם רוחות רעות. על מקור המלה עיין: G. Widengren,
Iranisch-semitische Kulturbegegnung, 1960, p. 99. / 44 בכ"ו אין 'ואסתתא',
אם כי כפילות המלים הדומות מזכירה מקבילה אצל מונטגומרי, סי' 25 (וקריאתו
המתוקנת של אפשטיין [לעיל, הערה 39], עמ' 54). גירסתו שומרת על הצורה המקורית,
לשון רבים 'מאסתרתא'. הצירוף 'פתכרי ואסתראתא' (אלילים ואלילות) חוזר
גם בהשבעה סי' 2 אצל מונטגומרי (עמ' 121), ובנוסחתה המתוקנת שם, סי' 27
(עמ' 212), 'בפתכרי דיכרי ובאיסתראתה ניקבאתה', וכן אצל גורדון (לעיל,
הערה 9), עמ' 121. לשון הרכים 'עיסתיראתא' מצוי גם במנדעית (פורלאני, עמ'
409), ובפרט בהשבעות אשר נאספו בספרו של E.M. Yamauchi (1967). /
45 'צימרתא' — שדים הגורמים חוס או קדחת. / 46 משובש מ'ערייתא'
(בסורית), כלומר, רוחות של אש ושל קור. זוג זה מצוי בכמה מן ההשבעות. /

דיכרא ונקיבתא וללחני⁴⁹ ומרובין⁵⁰ וצלפא פרצופין⁵¹ ונקיט ליבא⁵² ושקיתא⁵³ וזיהררי⁵⁴ ופנוואתא ורומשתא וצפררי⁵⁵ וכל מיחושין⁵⁶ בישין

18 ומדיא וללחני ומרובין ומריר א / וצלפא פרצופין] ליחא א / ונקיש לבא ונקיט לבא א 19 ופנוואתא א ופנוואתא מ / ורומשתא] ליחא מ / ופסותא וצנניתא ורומשתא וצפרירי א / בישין ואיסורין ו

47 'צממיתא' — שיבוש קל מאוד מ'סממיתא', מלשון 'סממית רעה'. בספרות המאגית נודעו לי שתי דוגמאות של סממית כסוג של רוח רעה (ולא במובן של לטאה, כמו בתרגום: סממיתא). בנוסח הארמי של ס' שימושי תהלים, כ"י אוקספורד 1531 (אותו קובץ שנמצא בו גם כ"י מ של ההבדלה), דף 179 ע"ב: 'אתון [לשון ציור] אתיא געורו מן פל' בר פל' כל מיני גערתא וכל רוח סממית וכל חד וחד כצריכא דבעי ליה'. וכן מצאתי ברשותו של ד"ר ולדימיר רוזנבאום (אסקונה) בשנת 1978 כתובת מאגית בתוך כלי חרס, הפותחת דווקא בסיפור על 'סמומית' מסוג זה. חברי פרופ' שאול שקד ויוסף נוה הצליחו לפענח את כל הכתובת, ובוודאי תתפרסם בקרוב. כתובות מסוג זה עדיין לא נודעו, אבל היו בלי ספק ידועות למסדר הרשימה שלפנינו. (רש"י לסנהדרין קג ע"ב, ד"ה העלה, פירש 'העלה סממית על גבי המזבח' בצדק על קורי עכביש, ולא על לטאה). הצורה 'צממיתא' גם בהשבעות שהעתיקו מן ההבדלה. / 48 'ברוך' — שיבוש מ'ברוך', שהוא לשון יחיד מ'ריבוצין', הנזכרים להלן; ראה הערה 58. הגירסה 'ברוך' היא שיבוש נוסף. / 49 צריך לתקן ולקרוא 'ולחני' או 'ליחני'; וראה: C. Gordon, *Archiv Orientalni*, IX (1940), p. 86, והיא מלה אכדית, שעברה גם למנדעית בצורה 'ליהאניא' בהוראת רוחות רעות הפורשות רשת; ראה: דרובר ומאצוך (לעיל, הערה 36), עמ' 235. סוג זה נזכר ברשימה הארוכה של שדים שבגינזא שנתפרשה בידי לידזברסקי בספר היובל לת' נולדקה (1906), עמ' 537–545 (ולא כפירושו של פורלאני, עמ' 429). / 50 ראה לעיל, הערה 40. / 51 סוג זה נזכר רק כאן ובמקורות המועתקים מכאן. / 52 גם הוא איננו בהשבעות הידועות. הביטוי עצמו נמצא גם במקורות ארמיים (ובגינזא, עמ' 209, בקשר עם פעולות כוחות החושך, אם-כי לא כנינוי לסוג מיוחד). השבעה אצל גורדון (לעיל, הערה 35, עמ' 324) משתמשת בביטוי קרוב, 'מפחא נפש'. / 53 הכוונה לרוחות שאינן מדברות. גם בהשבעה אצל גורדון (לעיל, הערה 49), עמ' 87 (איסבל, ס' 53), נזכרה 'רוחא בישתא דשתקא ולא ממללא'. / 54 'זיהררי' במקום 'זיהררי', שדים של צהריים; וכבר נזכרו בתרגום. / 55 'פנוואתא' ו'רומשתא' הם שמות כמעט נרדפים, ונזכרו בכמה מן ההשבעות: רוחות של ערב. 'צפרירין' נזכרו גם למעלה (הערה 33). / 56 'מיחושין' — כמו למעלה

- 262 גרשם שלום [20]
- 20 וכל עובדין בישין ודיוין⁵⁷ וסטנין וריבוצין⁵⁸ וקטריין⁵⁹ וכל עובדי חרשיא וחרשאתא⁶⁰ יתגערון ויתרחקון ויתחרמון ויתערקון וישתבקון⁶¹ ויתבטלון ממני ומן כל גופי ומן פל' בר פל' ומן כל גופיה ומן גידוהי ומן גרמוהי ורישיה ובשריה ודמיה ומן איברוהי בשם חופריא חוסניה⁶² מפר אותות בדים וקוסמים יהולל.⁶³ משיב חכמים אחור ודעתם יסכל והו יהו הן אתם מאין ופעלכם מאפע תועבה יבחר בכם.⁶⁴ 25
- [ה] אנא⁶⁵ פלוני בר פלוני ביתאי על פישרא⁶⁶ באני ועל פישרא בנאי איסקופתא[י]

20 וכל עובדין בישין] ליתא א / ודיון מ / וסטנין ורגועין מ / וריון וריון ושטנין א 21 חרשיא מ / תגערון מ / וישבקון מ 22 גידוי וגרמוי ו 23 ומן רמ"ח אברוהי ו 1 ביתאין] ליתא מ / פישרא] ליתא מ ובפנים על-פי א / איסקופתך מ איסקופתא א <ותיקנת' > [ה]

'כיובין'. / 57 'דיוין' (פרסית) חוזרים ברוב ההשבעות הידועות הבאות מבבל. בכ"י ו הדל"ת קמוצה, סימן שהגיעה לאירופה ממסורת נאמנה (ראה פורלאני, עמ' 404). / 58 בשאר כתבי-היד נשתבשה המלה ל'רגועים' במקום 'ריבוצים' שנשתמרה בכ"י ו וכן גם בסוף סעיף [ו], שורה 14: 'כיובין וריבוצין וקטריין'. למדתי, כי היא מלה אכדית (*rabisu*) של שד מסוים. וראה: F. Delitzsch, *Assyrisches Handwörterbuch*, p. 611 / 59 'קטריין' — קשרים מאגיים שקושרים בהם אדם. / 60 מעשי מכשפים ומכשפות. / 61 שורה שלימה של פעלים כגון אלה, המבקשים להבריא את הרוחות הרעות, רגילה במספר גדול של השבעות אלו וחוזרים פחות או יותר על עצמם. 'שבק' במובן של לשלוח, לגרש, רגיל, אבל לאו דווקא צורת האתפעל המופיעה כאן, 'ישתבקון', בהוראה של יגורשו. / 62 'חופריא' ו'חוסניה' כשמות המבטלים כל השדים לא נודעו לי אלא מכאן (ניקודי השמות שונים בכל כתבי-היד). רק שם המלאך חופניאל — כאחד השרים העומדים מתחת כיסא-הכבוד — תופס מקום נכבד בהשבעות נגד שדים המאוחרות להבדלה. ראה, למשל, בהשבעה על שבעה מלכי השדים שהבאתי ב'מדעי היהדות', א (תרפ"ו), עמ' 126; חפניאל כ'שר השדים' בס' מפתח שלמה, מהדורת גולאנץ, תרע"ד, שהבאתי במאמרי: *Journal of Jewish Studies*, XVI (1965), p. 12, בס' החשק (מקור דימונולוגי חשוב). כ"י המוזיאון הבריטי 748, דף 4 ע"ב. / 63 בפסוק זה (יש' מד: כה) השתמשו גם בכתובות המאגיות בתוך הכלים, כגון איסבל, עמ' 146, ס"י 66. / 64 יש' מא: כד. / 65 נוסח ההשבעה החגיגית הבאה נמצא רק בשני כה"מ וא. הוא נתגלגל הנה מתוך דוגמה בבליית שאין לה לפי שעה מקבילה קרובה בין הידועות לנו.

ודשא דניזחא⁶⁷ קיימא לי ואיסקופאתא דניזחא לבאביי אית לי אתון חרשין בישין על תרעאי קמו. נפקית ואמרית להון איתו ועולו חרשין בישין ועובדי תקיפין.

5 מלילו ואמרו לי היכדין ניעול לביתך

דביתך על פישרא באני ועל פישרא בנאי איסקופתך

ודשא דניזחא קיימא לך ואיסקופתא דניזחא לבאבך אית ליה⁶⁸

ואנא פל' בר פל' אידרית לאיגרא סליקית מלילית ואמרית להון⁶⁹

הואיל ואתיתון ולא עלתון איכמרו⁷⁰ ואיזילו עד בית מישרניכון⁷¹

2 דשא דניזחא] על-פי א / קיימית לי ואיסקופתאי דניזחא לכאיבין דאית לי א 3-5 נפקית...מלילו] על-פי א 3-4 ועובדי תקיפין] על-פי מ 5 לי] ליתא א 7 ואיסקופתך מ / ואיסקופתך דניזחא לכאיביה דאית ליה א <ותיקנתי הכינור> 8 אדרת...סליקית מלילת א 9 ואיתיתון] ליתא מ / אעלתון א / משדריכון א

אבל היא מתאימה לכתובות שבכלי-החרס. הפלא הוא רק שלא באחד הכלים נשתמרה, אלא בחומר מאוחר הרבה יותר. מבחינה ספרותית היא אחת היפות והמושלמות שבסוג זה. למשפטים מסוימים יש הקבלות בחומר הידוע, ומתוכו ניתן לתקן אחדים משיבושיה המעטים. / 66 'פישרא' כמונח מאגי שגור מאוד. הוראתו התרת כישוף, איסור או קשר (בארמית, סורית ומנדעית); האקט או תוצאות האקט של ביטול זה. בכ"י ואטיקאן Ebr. 216, דף ד ע"ב — ו ע"ב, נמצא 'פישרא דר' חנינא בן דוסא' מסוג זה, גם הוא בארמית בבליית. טקסט שעדיין ר' חיים ויטל הכיר אותו (כ"י מוסאיוב 124, דף כה, הועתק מכתב-יד שבידו). / 67 'דשא דניזחא' — דלת שהשדים יברחו ויעברו (ינחו) ממנה, וכן גם משקוף כזה. / 68 תרגום שורות 2 (סוף) 7: 'באו כשפים רעים אל שערי ועמדו [שם]. יצאתי ואמרתי להם: בואו והיכנסו, כשפים רעים ומעשים חזקים [כלומר, מאגיים]. דיברו ואמרו אלי: היאך ניכנס לביתך כשביתך על ביטול [כשפנין] בנוי ועל ביטול בנויה אסקופתך, ודלת מבריחה עומדת לך ואסקופה מבריחה לשערך יש לו'. / 69 לדעתי, יש לשנות את סדר המלים, כי המעתיקים במערב לא הבינו את המלה 'אידרית'. אני קורא: 'ואנא ... סליקית לאיגרא אידרית מלילית ואמרית להון'. 'אידרית' הוא קיצור מן 'איהרית' = 'חזרתי' (לדבר פעם נוספת אל השדים שעמדו בחזק!) וכך מובן המשפט: 'ואני פלוני עליתי אל הגג, חזרתי ואמרתי להם'. השימוש בס' חרבא דמשה, עמ' iv, שורה 23, 'אומית ואדרית יתכון' (מלשון נדר), מתאים כאן פחות, אם-כי אפשר לקיימו בדוחק. / 70 'איכמרו' — מילולית: היו קסומים [לכודים] במלכודת [שהכינום להם] בכשפיהם]. 'מכמר' (תה' קמא:) הפך בלשון המאגיה היהודית-הארמית לאחד השמות הנרדפים הרבים לכישוף. 'עקר מכמר' (בהוראת עקור את הכישופים) נעשית פורמולה

10 ועל שוקלי שוחדיון ועל מקבלי קורבניו⁷²

ואם מבית יהודאי איתיון אזילו לתמן לבית יהודאי

ואם מבית ארמאי איתיון אזילו לבית ארמאי.

למדינתא דאתיון מינה איכמרו ואיזילו ועולו לביתיהון דמריכון

ועולו להון בכליהון בסליהון דלחמא דניכולו ויניפחון

11 ואם בית יהודאי איתיון איזילו לבית ארמאי מ' <הפנים על-פי א' > 13 לביתא א' 14 בלחמא מ' / דניכולון א' / ניני פחון מ' ניניפחון א'

שגורה מאוד, ἀκραμαχαμαρει בפאפירוסים ובקמיעין; ועיין דברי על כך בספרי (לעיל, הערה 20), עמ' 94–97. 'אכמרתא' כנודף לכישופים וחרשים נזכרה שלוש פעמים בכתובת לכיטול כשפים אצל Jos. Wohlstein (1894), עמ' 29–31, שנדפסה באופן בלתי-תלוי גם על-ידי R. Stübe (1895), עמ' 23–25. שניהם טעו בפירוש המונח ומוצאו. הפירוש הנכון ניתן כבר על-ידי דוד קויפמן בביקורתו על שתי החוברות, ולא השגיתו עליו; ראה: MGWJ, XLI (1897), p. 186. שטיבה, עמ' 38, הזכיר, ש'כמ' בהוראת מכשף נמצא בכתובת בלתי-נדפסת מסוג זה במוזיאון בברלין. פירוש נכון של 'איכמרו ואיזילו' יהיה אפוא: 'יתבטלו מעשי כישופיכם ולכו לכם'; או: 'מכיוון שבאתם ולא נכנסתם [לעשות כישופיכם] היו [בעצמכם] מכושפים ולכו לכם'. / 71 על-פי ההקבלות בהשבעות על הכלים יש לתקן ולקרוא 'עד בית מישדרניכון' (בית שולחיכם, מתוך ההנחה הרגילה כאן, שהרוחות הרעות נשלחו על-ידי אויבים). גירסת א' קרובה למשמעות זו. ראה גורדון (לעיל, הערה 35), עמ' 326: 'יתהפכון לאחוריהון ויהדרון ויאזלון על עבדניהון ועל משדרניהון'. לנוסח זה ראה גורדון (לעיל, הערה 9), עמ' 125: 'זלון ויתהפכון על עבדיהון ועל משדרניהון'. — לכל הסיטואציה המצוירת בשתי שורות אלו יש שתי הקבלות, אם-כי פחות פיוטיות. גורדון (לעיל, הערה 35), עמ' 342: 'על חרשי בישי...די חליפו על בבאין דילנה...ולא עלו ולא סליקו ואנחנן...סליקנן לאיגרא ואמרנן להון: מאן חרשי בישי אתו!...דחליפתו על באבין דילן ולא עלתון, עולו! הא בישרא למיכל והא חמרא למישתי. פתחו פומיהון ואמרו לנה: מאן לביתיון אעיל [! נייעול?], ארצכון כובין ואטטין...[ובעלי הבית עונים להם:] אזלו הדרו על עובדנא דעבדינכו ועל משדרנא דשדרינכו זילו ו[א]כולו ליה בסליה דלחמא כחצביה דמא'. וכן שם, עמ' 349, מכלי-חרס בכגדאד, נגד אותם חרשי בישי: 'סליקית לאיגרא בליליה ואמרית להון אם כפנתון איתו [ואכלון] ואם צחתון איתו אישתו ואם חרבתון איתו אידהנו. ואם לא כפנתון ולא צחתון ולא חרבתון, הדרו ואזילו באורחא דאתתון בה ועולו לביתא דנפקתון מיניה'. גם בהמשך הפישרא שלנו חוזרים מוטיבים אחרים הנמצאים בשתי 'חרמות' אלו. / 72 כאן בוודאי שיבוש כלשהו, שהרי השדים, ולא משלחיהם, לוקחים שוחד ומקבלים

15 ובחצביהון דמיא דנישתון וניזרון ובשישיהון דמישחא דנישיפון וניריקון⁷³

וניתרכון באנפי מתא ויתכסא מאנפי שתא מיא דנהרא⁷⁴

ומילוליהו בגרמיהון ובשוקיהון ובחומרי חרציהון ובקיטרי גידיהון⁷⁵

וניפילון ונימגרון וליסופן ונישלחון ונידיכון⁷⁶ וניתברון וניעורון וניקרון
ולא ליהוי להון מקמתא לעלם.

20 אנא מידעם דאמרית אמרית ודלא אמרית אלהא דשליט בעלמא יימר
אלהא ואינשא יאמרון כחדא

פשר ליה לפל' בר פל' וכל שום דאית ליה ולשעתיה וליומיה ולכוכביה
ולמזליה⁷⁷ ולמאתן וארבעין ותמניא הדמי קומתיה ולתלת מאה ושיתין וחמשה
גידוי⁷⁸ די פל' בר פל' מן יומא דנן ולעלם. ולליביה ולטופסי לביה⁷⁹ ולפומיה

15 דנשתון ונורון א / דנישיפא ונידיקון מ 16 וניתכבון באנפי מתא ויתכסא מ / שתא מיא דנהרא
א 17 ומילוליהון א 18 ונידיכון וניתברון וניעורון א 19 ולא יהא א 20 יאמר
א 21 אלהאן ליתא א / תריהון יאמרון א 24 ולטופסא דליביה ס"א ולטרפשא דליביה א

קרבתות. / 73 לעומת המקבילות שהבאתי לעיל בהערה 71, נוספה עכשיו קללה על
הלחם, המים והשמן שבבית שולחיהם שיתקלקלו — בהקשר השבעה זו מסקנה הגיונית.
מכאן עד סוף ההשבעה משמשת ברוב המקרים האות נו"ן לציין את הקידומת (prae-
fix) לעתיד, ובסוף הנו"ן והלמ"ד משמשות זו על יד זו. העגה הארמית-הבבלית נשתמרה יפה.
'היכנסו להם בכליהם, בסלי הלחם שירצו לאכול מהם ויתנפחו' [כך לפי גירסה מתוקנת,
ובעצם צריך להיות: ויתנפח] ובכך המים שלהם שירצו לשתות מהם [והמים] יהיו ניגרים
מהם [על-פי הצעת תיקון: 'וניגרון' במקום 'וניזרון'] ובאשישות השמן שירצו לשוף עצמם בו
והם יתרוקנו'. (אפשר אולי להבין את הסוף: ובכל זאת יוריקו פניהם? אך הפירוש הראשון
נראה לי עדיף.) לשימוש הפועל 'שוף' בקשר לשמן השווה ס' חרבא דמשה, עמ' xvii, שורה
13: 'על משח זיתא ... וישוף'. / 74 כוונת שורה זו מעורפלת: השדים, או בעלי
הבתים שהסיתו את השדים נגד המדבר או המדברים, יגורשו מן העיר; אבל ההמשך (הכתוב
בלשון יחיד) נשאר סתום. / 75 'ובחומרי ... גידיהון': ובפרקי ובקשרי גידיהם.
הכוונה ברורה: דברי הכשפים שביקשו לשלוח אל המשביע ייכנסו בעצמותיהם-הם, ויפעלו
להריסתם, והם יפלו ויימגרו ויסופו ... ולא תהיה להם תקומה לעולם. על המונח 'חומרי
חרציא' ראה מונטגומרי, עמ' 88. / 76 גירסת מ, 'וניריכון', משובשת, וקיבלתי גירסת
א 'ונידיכון': שידוכאו ויישברו. / 77 ציון דומה לכוכבו ומזלו של אדם גם אצל
גורדון (לעיל, הערה 35), עמ' 326 (איסבל, עמ' 118). / 78 רמ"ח איברי האדם
(מכות כג ע"ב) נזכרו גם בהשבעות רבות, אך לא מספר שס"ה הגידים, הידועים בראשונה
מן התרגום הירושלמי לבר' א: כז. / 79 הגירסה הנכונה, 'ולטרפשא דליביה', נמצאת

- 25 ולקורקבניה ולחשיה⁸⁶ ולכבדיה ולכולייתה ולכל מאני גיויה ולכל שבילי אורחתיה בכל תרין עשר ירחי שתא ובתלתין יומין דירחא. חרשיא ליפרשון ועובדיהון ליפרקון ונפרחון ונתבעין ולא נשתכחין⁸¹ מן יומא דנן ולעלם בשם לייטה אימיציה אימציקה נתהפכון חרשין על עובדיהון ועובדין תקיפין⁸² ועל משדרניהון
- 30 בשם בייאל ואלביאל פתיאל פתחאל ובריאל ואנטריאל ואכתריאל ובשם אודריאל יה ובעיזקתיה דתרמיטיאל יה⁸³ אמן סלה
- תוב שרי ליה ואפשר ליה ופשיר ליה לפל' בר פל' וליומיה ולשעתיה ולכוכביה ולמזליה ולכל שמא דאית ליה ולמאתן וארבעין ותמניא הדמי קומתיה מן יומא דנן ולעלם בשם יחוש אחישה⁸⁴ אריפט⁸⁵ סמואל קמואל יהו סבהו⁸⁶
- 35 ברוך אתה יי רופא חולים חי העולמים האל המושיע אמן אמן סלה

25 ולקורקבניה מ / ולכבדיה ליתא א 26 חרש ליפרשון מ 27 תפרקון א 27-28 ונפרחון ...
ולעלם ליתא מ 28 ס"א יליטה א 30 ס"א פייאל א / אנטוריאל א 34 קמואל חמואל
א 35 רופא כל בשר א

כגירסת ספרים] אחרים] כבר בא. קריאה זו הוצעה (על-פי בבלי חולין) על-ידי לידזברסקי וי"נ אפשטיין (לעיל, הערה 39), עמ' 41, לתיקון הקריאה 'ולטרפסא דליביה' בהשבעה אצל מונטגומרי שהמהדיר לא הבין. / 80 הוראת המלה בהקשר זה אינה מובנת לי. / 81 'חרשיא ... נשתכחין': הכשפים יתבטלו ומעשיהם יתפרקו ויבוקשו ולא ימצאו (במקור ניתנו המלים האחרונות בלשון הווה). / 82 'עובדין תקיפין' – מונח רגיל מאוד לכל סוגי מעשים מאגיים, וכן 'חרשין תקיפין', ביטוי שנתגלגל מן הספרות המאגית גם לס' הזהר (ח"ג, קצד ע"ב). בזהר לבש 'תקיפא' גוון מיוחד כשם נרדף לרע. מעניין, שהזהר מביא את הביטוי כציטאטה מספר מאגי (בדוי), 'ספרא דאשמדאי דיהב ליה לשלמה מלכא'. גם סוגים של סטרא אחרא נקראו שם 'זינין תקיפין' (ח"א, יח ע"א). / 83 קישור זה של שם מלאך עם שם יי או יה מצוי מאוד בספרות המרכבה וספיחיה; ראה ספרי (לעיל, הערה 20), עמ' 70. בס' היכלות המכונה ס' חנוך, פרק יח, מונים כמה שרים של מעלה ששמותיהם בנויים כך. / 84 אין ספק, ש'שמות' אלו לא היו בראשיתם אלא קריאות-זיוזיון הרגילות בכל ההשבעות בעמים רבים, כאכדית, ביוונית, בלאטינית ועוד. אצל Wohlstein, עמ' 30: 'אחישה אחישה' (מהר, מהר, כמו בפאפירוסים היווניים המאגיים), וכן אצל מונטגומרי, סי' 14, עמ' 183, 'יחוש יחוש אחושה', והערתו שם, עמ' 184. / 85 בדיסרטאציה (I. Jeruzalmi, 'Les coupes magiques araméennes', Paris 1964), שלא ראיתי, יש דוגמאות לשימוש של שורת 'שמות' אלו. איסבל, עמ' 150, העתיק משם השבעה אחת 'בשום יחוס יחוס יחוש ואחושא ואגריבט קמואל יהו סבהו'

[ו] ב"א יי אלהינו מלך העולם המפיר עצות רעות ומחשבות הרעות ועין הרע ולשון הרע ויצר הרע ושטן המשחית וחלומות רעים ומעשים רעים ובני אדם הרעים ושנאת חנם ודברי תהפוכות מעלינו ומבתינו ומעל כל ישראל עמו. אל יי שהציל אברהם מאור כשדים ומן פרעה מלך מצרים הוא יצילנו מן <140ב> כל מיני פורעניות. אל יי שהציל את יצחק מן המאכלת ומן ישמעאל אחיו הוא יצילנו מדינה של גיהנם. אל יי שהציל יעקב מידי עשו ומיד לבן הוא יצילנו מן יצר הרע. אל ה' שהציל את יוסף מבית האיסורים הוא יצילנו ממיתה משונה משנאת חנם ומצריכות בשר ודם ומלב טיפש ומשכיחה ומיצר הרע. מי שכרת ברית עם אברהם אבינו ועם שאר האבות הוא יציל אותי ואת פל' בן פל' מכל גזירות הרעות ומכל שעות הרעות הקשות החצופות המתרגשות והיוצאות לבא לעולם. יתחקון ויתגערון ויתחרמון ויתנזחון ויתפרחון ויתעקרון ויתעקרון ויתבטלון ממני ומן פלוני בר פל' בשבועתא רבא הדא ובשמא רבא הדין דאדכרנא.⁸⁷ יתעקרון מן גופו ומן כל איבריו כל חרשין ואיסורין וכיובין וריבוצין וקיטרין וכל עובדין בישין דעבדו חרשיא

[ז] 9-1 עצות הרעות ומחשבות הרעות וגזירות הקשות מעלינו ומבתינו ומכ"ע ישראל וכל השאר עד מי שכרת ברית <שורה 9> ליתא 1 אבל נמצא בנוסח דומה בסוף סעיף [ח] 4 מאור כשדים ומחשבה מלכים א 9 אותין ליתא 10 והיוצאות ליתא 1 ויתנזחון 1 ויתנזחון א 12 ויתעקרון ליתא א / ומן ליתא 1 13-12 בשבועתא... יתעקרון ליתא א בשבועתא רבא ובשמא רבא דאדכרין יתעקרון מן גופי ומן אברי 1 14 וכאיבין וריבוצין ס"א ודיבכין א 15-14 דעבדי חרשיא וחרשתא א 17-14 חרשיא וחרשתא. יתבטלון ממני מעתה ועד עולם בשם תר טטר שלום על ישראל 1

(ממש כמו בהבדלה!). אגריבט זהה עם אריפט, אגריפט ואגרפטי. בס' חרבא דמשה, עמ' v, שורות 15-16, נמצא בדומה לכך, בין השמות שנמסרו למשה בן עמרם מפום מארי כולא: 'איה יהוש אהישא ואגריפט יהו צבאות' (גירסת כ"י גאסטר משובשת מאוד וטעונה תיקון מתוך כ"י ששון 290, העולה עליו בהרבה). / 86 הגירסה 'יהו סבהו' יכולה לשמש סימן, כי חלק משמות אלו הוחזרו לפעמים מתעתיק יווני לעברית מבלי להבין את מוצאם. אותו כתיב Ιαω Σαβαω אצל פרייזנדאנץ, II, PGM, עמ' 187 (PLIX). לשם אגריפט או אגרפטי היתה קאריירה ארוכה במאגיה ובקבלה מעשית; לפעמים בתפילה נגד כל מיני מזיקים, נחשים ועקרבים כמו בס' דרך ישרה לר' צבי בן ירחמיאל חאטש, פיורדא תנ"ז, דף יח ע"א, ולפעמים בקמיע למקשה ללדת כמו בס' תולדות אדם, זאלקווא ת"ף, דף יז ע"א, סי' צב (אותם שבעה שמות כמו בספר האחר), וכן עוד פעם שם, דף ל ע"ב, סי' קנח, בפירוש המיוחס לרמב"ן על הקמיע הידוע כ'שבע החותמות'. ראה מה שכתבתי בעניינה בקרית ספר, ד (תרפ"ח), עמ' 319-320, והרבה יש לי להוסיף על כך. / 87 מסופקני אם

15 וחרשייתא, יתרחקון ויתגערון ויתבטלון ממני ומן פל' בר פל' מעתה ועד עולם, בשם ת"ר ט"ר פ"ר פ"ר פ"ר וכשם תרכוסין טטרוסין וצליצין⁸⁸ שלום על ישראל אא"מ סל' סל' סלה. אא"א סס"ס.

[1] ב"א יי המבדיל בין קודש לחול. נגע⁸⁹ צרעת כי תהיה באדם והובא אל הכהן.

15 ויתגערון ויתגערון א

[1] א מביא את הפסוקים לפעמים בסדר אחר 1 מתחיל מן נגע צרעת ו

'בשם הגדול הזה שהזכרתי' כוונתו באמת לשם שבסוף סעיף [ו]. אולי אפשר לפרש בלשון הווה, כלומר, על השם הבא כאן בסוף. על-כל-פנים, יש בשתי השורות הבאות רק קיצור וחזרה על חלק של סעיף [ד]; וראה לעיל, הערות 58–60. / 88 רק השם 'טטרוסיה' ידוע מהיכלות רבתי וזוטרתי; וראה עליו בספרי: *Major Trends in Jewish Mysticism*³, New York 1961, p. 363. כל שלושת השמות בצורתם בהבדלה נזכרו אחר-כך ב'תפלת היחוד' המיוחסת לר' נחוניה בן הקנה (מראשית המאה הי"ג) כ'שמותיה' של ספירת נצח, 'טטרוסיה תרכוסיה צליציה'. וקרוב לשער, כי מסדר תפילה זו לקח אותם מן ההבדלה. התפילה נדפסה בראש ס' הקדמות ושערים לר' שלמה אליאשוב, פיעטרקוב תרס"ט, עמ' 5–8. בכ"י וחסרים כל שלושת השמות האלה. / 89 כאן באו ונמנו י"א הפסוקים במקרא המתחילים בנו"ן ומסיימים בנו"ן (וכן ציין מעתיק כ"י א), כפי שנמנו במסורה לפרשת תזריע (וי' יג:ט). ר' בחיי בן אשר רמז לסוד שבי"א פסוקים אלו בפירושו לבמ' לב:לב (סוף פרשת מטות): 'ידוע כי שם המפורש יוצא מי"א פסוקים אלו והוא משל עשרה אותיות ... כי הוא השם המועיל לפחד'. וסתם לשונו ולא פירש, פירושו ניתן בס' שרשי השמות לר' משה זכות הנקרא גם ס' מקור השמות בכתבי"ד אחדים (גינצבורג 299), ומשם הובאו דבריו בס' תורת חיים לר' חיים הכהן, פירוש לרבינו בחיי, ליוורנו תרנ"ד, דף עט ע"ב, וכן גם בספר: M. Schwab, *Le Ms. 1380 du Fonds Hébreu à la Bibliothèque Nationale*, Paris 1899, p. 28 (ספר זה הוא קיצור צרפתי מתוך כ"י של ס' שרשי השמות ומציין את פרטי הפירוש). המנהג לקרוא פסוקים אלו בשעת הבדלה כדי לבטל כשפים מיוסד, כנראה, על סעיף זה בהבדלה דר' עקיבא, ונתפשט באשכנז ובפולין בעקבות חסידי אשכנז. ר' נתן שפירא מעיד על המנהג בס' מגלה עמוקות, סי' רטו, ואולם מוסיף שם, כי כל זה כבר נמצא בס' שמוש תורה בפרשת מצורע. מדבריו יוצא, שמסדרי ההבדלה דר' עקיבא שאבו כאן, כנראה, מס' שימוש תורה. הפסוקים נדפסו בהרכב סידורי תפילה בתפילות למוצאי שבת. כבר בימי הביניים ציינו, שבי"א פסוקים אלו אין בהם אותיות סמ"ך ופ"ה, על כן יש בהם סגולה נגד הסטן וכישופיו ונגד הפחד. כך הובא כבר בס' נפתולי אלהים לר' נפתלי הירץ טריוויס, העדרנום ש"ו, סוף פרשת מטות, כפי שכבר הובא בס' תורת חיים

נחנו נעבור חלוצים לפני יי ארץ כנען. ואתנו אחזת נחלתנו מעבר לירדן. נביא
מקרבך מאחריך כמני יקים לך יי אלהיך ואליו תשמעון. נודו מתוך בבל מארץ
כשדים צאו והיו כעתודים לפני צאן. נשקי קשת מימנם ומשמאילים באבנים
5 ובחצים בקשת מאחי שאול מבנימין. נהר פלגיו ישמחו עיר אלהים קדוש
משכני עליון. נחית כצאן עמך ביד משה ואהרן. נגד אבותם עשה פלא בארץ
מצרים שדי צען. נפתי משכבי מר ואהלים וקנמון. נר יי נשמת אדם חופש כל
חדרי בטן. נפת תטפנה שפתותיך כלה דבש וחלב תחת לשונך וריח שמלותיך
כריח לבנון. ואלישמע⁹⁰ ואלידע <141א> ואלפט. והאלילים כליל יחלוף.
10 למנצח מזמור לדוד. ומשמע דומה ומשא. וישב יצחק בגרר. והרעב כבד
בארץ.⁹¹ ובני דן חשים. יששכר זבולון ובנימין. ועשית משבצות זהב. ולצרעת
הבגד ולבית. ולשאת ולספחת ולבהרת. ובני פלוא אליאב. ברוך טנאך
ומשאריתך. לישועתך קויתי יוי. יוי קויתי לישועתך. יברכך יי וישמרך. פל' בר
פל' יאר יוי פניו אליך ויחנך פל' בר פל' מכל חרשין וכיובין ואיסורין. ישא יוי
15 פניו אליך וישם לך שלום מכל רוחין ושידין ופגע רע ולילין ומכל פורעניות
המתרגשות ויוצאות לעולם. בשם⁹² שדי אוזיא"ל אבריא"ל ברקיא"ל אניא"ל
שמשיא"ל דריא"ל הדריא"ל ודיא"ל זוריא"ל חניא"ל תחקיא"ל איתיא"ל
זהרריא"ל אהניא"ל ברכיא"ל קדריא"ל תיפוא"ל מנא"ל אי"ן כמוא"ל
נותניא"ל אתמא"ל איבניא"ל תרוניא"ל גרוניא"ל אליא"ל אהיא"ל אלתיא"ל
20 עלתיא"ל עלוניא"ל ארביא"ל קניא"ל שליא"ל סודיא"ל חזיא"ל מיכא"ל
גבריא"ל רפא"ל מיטטרו"ן אדירירו"ן קק"ק יוי צבאות מכה"כ. ויקרא אל
משה וידבר יוי אליו מאהל מועד לאמר. לאמר מועד מאהל אליו יוי וידבר

9-10 ואלישמע...מזמור לדוד] ליתא 1 / 13-14 אין הפניות לפלוגי 1 / 14-16 מכל חרשין...ויוצאות
לעולם] ליתא 1 / 14-15 מכל מוסיקין וחרשין וכאבין ואסורין ומכל רוחין ושידין ופגע רע ולילין א / 16 בשם
אל שדי אודיאל אביראל אוראל ברקאל 1 / אבראל ס"א אדריאל אוראל ברקאל א / 18 קדריאל מואל
א / 19 גרוניאל] ליתא 1 / 20 עלתיאל אביאל 1 / סודיאל] ליתא 1

הנוכח. / 90 מכאן הובאו פסוקי המקרא שיש בהם שלוש תיבות, כפי שצוין בכ"א. א.
גם הם נדפסו בתפילות למוצאי שבת. אבל מתוך צירוף כמה פסוקים שאינם בהבדלה, כגון
בס' אוצר התפילות, נוסח ספרד, וילנה תרע"ד, דף תלג ע"א-ע"ב. / 91 כ"א א מביא
כאן את כל שישה סידורי המלים בפסוק זה. / 92 מכאן עד סוף סעיף [ח] (בפנים
כאן) נכתב כ"א ו שוב באותיות מרובעות ומנוקדות, כדרך כתב יד זה בקטעים המאגיים. /

משה אל ויקרא.⁹³ קורא אני לך מרגיוא"ל מרגיותיא"ל שרנא"ל הוזה"ו מרגיוא"ל זהו מיטטרו"ן הון יהו זהו מטטרו"ן זינתא"ל⁹⁴ דמשמש עלאי וארעאי ומאהבה שאוהבים אותו קוראים אותו זינתאל עבד בןבוריא"ל אכתיא"ל יה ירי אלהי ישראל.⁹⁵

[ח] רז הנמסר לך אני מזכיר⁹⁶ באלהא רבא דנישתזיב ביה מכל עקא. דין רזא דין רזא [דין] רזזיאי. רז רזיאי דנן לאיניש ההדיוט לא מיתמסר ולא איתקרי בפרהסיא. חכים לחכים ימסור יתיה. אנא חנוך בר ירד כתבית יתיה בשבעין שנין לעלמותי.⁹⁷ אתו עלאי⁹⁸ שבעים ושבעה מלאכים. כפתית יתהון

23 לפני קורא אני באה בכ"י ו שורה נוספת של שמות: רמאל ידעוס להאס וילא יהוה רבדיו השם לא ארקיו 24 מרגיוא"ל זהו מטטרו"ן שרנאל זהו מטטרו"ן הוזה"ו זהו מטטרו"ן זינתאל דמשמש עלאי ותחתאי 1 רז הנמסר לך... מכל עקא] ליתא 1 / עקא ביה מ 2 לא איתמסרו א 3 מסור מ 4 לעולמות [ח] א / אתון עלאי א אתו עלי 1

93 'לאמר ... ויקרא': קריאת פסוק למפרע אמצעי שגור הוא בשימושים מאגיים. / 94 שלושה משמות אלו נזכרו בהיכלות רבתי, פרק כו, מהדורות ילינק, בית המדרש, ג, עמ' 104, בין שמונה שמותיו: מרגיואל, גיותאל, זיותאל. בצורה כמעט זהה נזכרו בראש רשימת שמות מטטרו"ן שנדפסה מתוך כתב־יד על־ידי ר' אברהם חמוי בסוף ס' בית דין שלו, ליורנו תרי"ח, דף קצז ע"א: מרגיואל, גיותאל, גיותאל (במקום זיותאל). בהיכלות רבתי, פרק יז (שם, עמ' 96), מראים יורדי מרכבה לשומרי פתח ההיכל הרביעי את שני החותמות של זבוריאל יי (בהבדלה: בזבוריאל) ושל מרגיואל שר הפנים. בהקשרים מאגיים נזכר מרגיואל (או מרגיואל) גם בס' חרבא דמשה, בתחילתו ובעמ' v. 'הוזה"ו' כנראה מקוצר מ'שקדהוזה"ו', שעליו ראה להלן, הערה 126. / 95 'אכתיא"ל' נזכר ראשונה בבבלי ברכות ז ע"א, וכן בכל ספרות המרכבה (ראה, למשל, את לשון ס' חנוך במהדורת Enoch, 3, עמ' כא; ובתרגום האנגלי, עמ' 42). / 96 כאן ועוד פעם בסעיף [יא] השתמש המסדר במוטיבים הקשורים בחנוך בן ירד, מוטיבים החוזרים למקורות שאינם בידנו. אין ספק, שהגיעו לידו מסורות שמקורם בס' חנוך המקורי או נסתעפו משם. / 97 בספרות המרכבה נזכרו רק כתבי חנוך או גילויי חנוך אחרי עלייתו למרום והפיכתו למטטרו"ן, הסופר של מעלה. חנוך נקרא באחת הנוסחאות של ס' חנוך א, פרק יב, 'חנוך הסופר' גם עלי אדמות, ובמאמר הנוכחי, 'אני חנוך בן ירד כתבתי' את הסוד הגדול 'בשנת השבעים להיעלמותי או לעולימותי' (לנעורי), ניתן לפרש 'לעלמותי' בשני פנים, אבל הקשר עם ס' חנוך יב: א מדבר לטובת הפירוש הראשון, שכן נאמר שם: 'לפני דברים אלו נעלם חנוך ואיש מבני האדם לא ידע היכן נעלם'. כל־כל־פנים, יש כאן קשר ישר עם מסורת ס' חנוך המקורי. / 98 'עלאי' = עלי. באותו פרק יב בס' חנוך

- 5 ס"א רחבית א 5-6 ברזא דשמיא א ברזא דק דין דר שמיא ר 8 ישן ליתא א
 <ועדין> 9 עשיר רבויין מיד גזול ורש מיד שר 10 בו מ / ונשחיובן ליתא א / ונבלטן ליתא
 ר 11 ובעלי א / בני אדם הרעים ר 12 וחורן ליתא מ 12-13 דקיימין לקבלנא א / דקיימין
 לקבל למבאש יחי ר 13 לקבלין ליתא א / שוי פומי...ולשינו כלישן עגלא ר / ולישו א / כלשנא דעגלא
 14 כפר מן פר ר / מאני בר פטרי א 15 מן קטלא דסחורן א / ונשחיוב מכל מה דארכינן
 <קיצור> ר 1

This content downloaded from 2.53.44.92 on Sun, 14 May 2017 13:43:15 UTC
All use subject to <http://about.jstor.org/terms>

בני אדם דקיימין לאבאשא לי.¹⁰³ מגן אתה לצדיקים אתה היה לי מגן ומחסה אמן.

20 גב"ר אַדְנִיָּא"ל אֵילוּ זַעֲפֹאֲפִיָּא"ל אֵילוּ קַצְפֹּאֲפִיָּא"ל אֵילוּ דְרָזְבוּזְבִּיָּא"ל אֵילוּ סְמְכִסְיוֹנִיָּא"ל אֵילוּ אַפְרָא"ל אֵילוּ אַפְרָפִּא"ל.¹⁰⁴ אֵילוּ אַתּוֹן בְּשִׁמְיָא אַתּוֹן בארעא שְׁמִשִּׁי דְּמִלְכָּא חֵיָּא וְקֵיָּמָא. וְכֹל דְּאִימַר אִישְׁתַּמַּע וְכֹל דְּאִשְׁאֵל אִשְׁכַּח.¹⁰⁵ אֵל יְהִי קִבְּלָא אֵת אֵל יְהִי וְיָכֵא¹⁰⁶ אֵל יְהִי זִרְבָּא אֱלֹהִים יִי אֲדִנִּי אֱלֹהִים חֵילִי וְיִשְׁם רִגְלִי כֵּאִילוּת וְעַל בְּמוֹתֵי יִדְרִיכְנִי לִמְנַצַּח בְּנִינּוּתִי.¹⁰⁷

שמע ויהי ישראל נועם יי אלהינו אלהינו יי עלינו אחד ומעשה ואהבת ידינו [ט] ... <כל הפרק אינו אלא שילוב של כל מלה ומלה מ'שמע ישראל' עם מלה ב'ויהי נועם', מזמור צ"א ומזמור קכ"א. עד סוף הפרשה השנייה, וממשיך: > שמרני כאישון בת עין ובצל כנפיק תסחירני.¹⁰⁸ יי ישמרך מכל רע ישמר את נפשך. יי ישמר צאתך ובאך מעתה ועד עולם. <142ב> וכת' להבדיל בין הקודש ובין החול בין הטמא ובין הטהור ברוך אתה יי המבדיל בין קודש לחול.¹⁰⁹

17 לצדיקים שבעולם <והשאר ליחא> 1 ו 19-20 גברא רפיאל אילו זעפאפיאל אילו קצפאפיאל... אלו סמכסיוניאל 1 ו 20-21 אלו אתון אתון בשמיא אתון אתון בארעא דמשמשי למלכא 1 ו 22 זרבא אלהים אדני חילי 1 בסוף הסעיף הזה מוסיף 1: מי שהציל את אברהם מאור כשדים ומתשעה מלכים ומפרעה מלך מצרים הוא יציל מכל מיני פורע' אמן. מי שהציל את יצחק ממאכלתו ומן ישמעאל אחיו הוא יציל' מדינה של גיהנם. א[מן]. מי שהציל את יעקב מיד עשו ומיד לבן הוא יצילני מיצר הרע א'. מי שהציל את יוסף מבית האסורים הוא יצילני ממיתה משונה א'. מי שהציל את דניאל מפום אריותא הוא יצילני משנאת חנם. מי שהציל את מרדכי מיד המן הוא יצילני מצריכת בשר ודם ומלב טיפוש ומשכחה ומיצר הרע א[מן] ולך אני משיב פותה שר השכחה שתעביר מלבי טפשות וכל מה שאשמע אלמוד וכל מה שאלמוד לא אשכח בשם איהא מיהא כיהא מאיהא ובשם סוס מגריא סוס מכריא דרכניא תורה צוה לנו משה מורשה ק"

מחברם. / 103 חזרה על מה שנאמר רק לפני שורות אחדות. ובו בא בקיצור: 'נתפרק ונישתייזב מכל מה דאדכרינן'. / 104 בו בונה את השמות בדרך הוספת אות: אילו אפראל אילו אפרפאל אילו אפרפאל. / 105 'וכל דאימר ... אשכח': כל מה שאומר, אהיה נשמע, וכל מה שאבקש, אמצא. / 106 'זרבא' — כנראה שם מאגי בלתי ידוע. 'יי אדני חילי' וגו': זהו הפסוק האחרון בספר חבקוק. ונשתבש בכל ההעתקות. / 107 בכ"י ו באה כאן, כפי שהעתקתי בשינויי-הגירסאות, תוספת המורכבת מן השורות הראשונות של סעיף [ו] בנוסח מלא יותר ומהשבעת שר השכחה שבסעיף [ג]. בהשמות, אלא שבסעיף זה ההשבעה חוזרת בנוסח מלא; עיין להלן, הערה 138. / 108 תה' יז:ח, ואחר-כך תה' קכא: ז-ח. / 109 כ"י א מ חוזרים כאן על כמה מן הפסוקים בני שלוש מלים הנמצאים כבר בסעיף [ז]. ואינם בכ"י

[י] יהי רצון מלפניך יי אלהינו¹¹⁰ ואלהי אבותינו. שתחיל עלינו ששת ימי המעשה הבאים עלינו לשלום ולחיים ולששון ולשמחה ולברכה ולעזרה להצלה ולהצלחה. וחשוכים מכל חטא. ומוצלים מכל דבר עון. וחונינו דיעה מאתך והשכל מלפניך. וחפצים ליראה את שמך ועסוקים בתורתך. והשמיענו בהם ששון ושמחה. ולא תעלה קנאתנו על לב אדם. ולא קנאת אדם על לבינו. 5 וכל היועץ עלינו עיצה טובה קיימו. וקיים עצתו. וחזקה ואמצהו. כאמור וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם. כי יי צבאות יעץ ומיפר וידו נטויה ומי ישיבנה. וקיים עלינו עצתך הטובה ועצת הצדיקים לטובה. ואתה יי אלהינו אל תעזבנו ואל תכלימנו ואל תחפירנו. לא בעולם הזה ולא בעולם הבא. ברוך מקיים עצת הצדיקים. קומה עזרתה לנו ופדנו למען חסדך. ולשוני תהגה צדקך כל היום תהילתך. ואברהם זקן בא בימים ויי ברוך את אברהם בכל. ויקרא יעבץ אל אלהי ישראל ויאמר אם ברוך תברכני והרבתי את גבולי והיתה ירך עמי ועשית מרעה לבלתי עצבי ויבא לא אלהים את אשר שאל. וכל היועץ עלינו עיצה רעה בטלו ותבטל עצתו. והפילהו והכניעהו והשמידהו וכל המהרהר והמחשב לעשות עמי מריבה ופליגת דבר בעולם, עקרהו אמן. 15 וחרמהו אמן. טמטם וסגור וסכור פיו ולשונו אמן. וסכל נא עצתו כאמור <143א> סכל נא את עצת אחיתופל. וישוב עמלו בראשו ועל קדקדו חמסו ירד והפר מחשבתו כאמור יי הפיר עצת גוים הניא מחשבות עמים.

[י'] 2 הבאים לקראתנו 1 3-2 ולברכה... ולהצלחה] ליתא 1 4 והשכל... בתורתך] ליתא 1 5 <אחר לבינו> ולא תעלה שנאתנו וכו' <כמו בסדר רב עמרם> 1 6 וכל היועץ עלינו עצה רעה <כמו כן להלן: ומוסיף: > וכל החושב ומהרהר ומערער לעשות עמנו מריבה או פליגת דבר בעולם אבדהו ועקרהו מחוהו והשמידהו והשפילהו והכניעהו והחרימהו וכלהו. טמטם וסגור את פיו הפר עצתו ומחשבתו כאמור 1

ו. / 110 מכאן ואילך באה התפילה שנמצאת בדפוס הראשון של סדר רב עמרם גאון, תרכ"ה, עמ' 31, אחר השבעת שר השכחה, דהיינו, לפי הסדר של ההבדלה בכ"ו, וכן היא נמצאת בטור או"ח, סי' רצט. קשה לומר אם נלקחו במקורות אלו ישר או בעקיפין מן ההבדלה שלפנינו או אם מסדר ההבדלה לקח אותן מסדר רב עמרם. אם תוספת תפילה זו לא היתה בסדר המקורי של הגאון, יש להניח, שמקורה היה בהבדלה של ר' עקיבא, באחת מתחנות מעברה מבבל לאיטליה ומשם לשאר מערב-אירופה. בפרטי התפילה יש שינויים

[יא] עוזא¹¹¹ ועוזיאל רזאי רזא דמריהון גלון¹¹² ונקוב יתהון מן נחיריהון¹¹³ ותלי יתהון בטורי קבל¹¹⁴ שמשא לא חזיין ורוחא נשבא על אפיהון כל זמן וכל

[יא] 1 אואז א / עזא ועזאל רזי דמריהון גליין ריקאנאטי סוף פרשת בראשית רזאי רזאי מ / ונקב מ / נחיריהון
א 2 דשמשא מ / נשבין א לא נשבא ריקאנאטי <והוא טעות וכל כ"י שראיתי כמו בפנים>

שאינם משנים את מהותה. / 111 המשפט הבא שמר בארמית צירוף חדש של מוטיבים שונים בעניין המלאכים שנפלו, מהם נמצאו כבר במקור הארמי של ס' חנוך ומהם הנמצאים במסורות האגדה עד ימי הביניים. רובם הובאו ונתבארו בספר: J.T. Milik, *The Books of Enoch — Aramaic Fragments of Qumran Cave 4*, 1976 במקומות שונים. על עזא ועזאל, עוזא ועוזיאל, גירסאותיהם השונות ומקורם בשיבושי השם של ראש המלאכים שירדו מן השמים בדור המבול (שמחזאי) ראה: Ginzberg, *Legends of the Jews*, V, p. 152. [וראה: ס' פתרון תורה, מהדורת אפרים א' אורבך, ירושלים תשל"ח, עמ' 65 והערה 43.] השם המקורי בכתבי ים המלח היה שמיחזה; ראה: מיליק, עמ' 150, 157 ו-175. הצורות עוזא ועוזיאל קרובות במיוחד לאגדה שם, עמ' 331, מכ"י אוקספורד 2340 (מהוספותיו של כתב-יד זה לנוסח אגדת בראשית שפרסם ש' בוכר [1903]), וכבר העיר עליה גינצברג, ה, עמ' 170. בס' היכלות (ס' חנוך), פרקים ד וה, דנים על עוזא, עזא ועוזיאל, שלושה המלאכים שקטרגו בימי דורו של אנוש. עזא ועזאל נזכרו גם בהשבעה אצל גורדון; עיין מיליק, עמ' 128. / 112 בס' חנוך א (הכושי), פרק ט, נאמר, שעזאל גילה סודות עולם שבשמים ועל זה נענש. מיליק, עמ' 158, שיחזר את הארמית 'אודע רזי עלמה די בשמיה', ואין מניעה לקרוא 'גלי רזי עלמה'. מרזי עולם שבשמים אל 'רזאי דמריהון' בהבדלה קצרה הדרך. קרובה מאוד דעה זו ל'סדרא דיחיא' המנדעי, שבתחילתו אנו קוראים: 'יושאמין גלה רזא דרביא ותיגרא בנהורא רמא'. יושאמין (הממלא כאן לעתים תכופות את תפקידו של אבי־המזלות וראש כל כוחות הסטרא אחרא) גילה סודו של הגדול והטיל תיגרה באור. כל הסיפור שם על גורלו מקביל לסיפור נפילת המלאכים בס' חנוך ושל סמאל באגדה, וכן לאגדת לוציפר; עיין: Lidzbarski, *Das Johannesbuch der Mandäer*, 1915, עמ' 8 של הטקסט; עמ' 14 של התרגום. גם עליו נאמר, שחשב מזימות, ועל כן נאסר בכבלים, כמו המלאכים שהשחיתו דרכם. / 113 פרט זה לא נזכר בשום מקום אחר הידוע לי, וענישתם מתבצעת מתוך כבילה, בס' חנוך הכושי י:ד, וכן מיליק בשיחזור הקטע הארמי לפסוק זה בס' חנוך, עמ' 162, גם בקטע ארמי מס' הגבורים (Book of Giants): 'שרו אסורכם מחבל וצל' (מיליק, עמ' 315). / 114 כאן נראה קשר ברור בין ס' חנוך המקורי לאגדה המתפתחת בבבל ובאירופה. מיליק, עמ' 162: 'לרפאל אמר [ה'] אזל נא רפאל ואסר לעסאל [עזאל] ידן ורגליו ורמא יתיה לחשוכא'. החושך של המקור נהפך באגדה ובמאגיה להרי החושך (טורי קבל)

שעה.¹¹⁵ מאן דתבר עצתיה דעוזא ועוזיאל¹¹⁶ הוא יתבר עצתיה דכל זרע אדם וחיה¹¹⁷ די קיימין לקבלן למבאשא לן ויתבר תפתרה דימיניהון¹¹⁸ דכל חרשיא וחרשייתא כמילת זקן במאמר פיהו.¹¹⁹ סיקו נמומו¹²⁰ עוצו ע[צה] ו[תופר] 5 ד[ברו] ד[בר] ו[לא] י[קום] כ[ני] עמנו אל¹²¹ [בשם] אל אל אל [א]ליה אהיה אשר אהיה אל אלהים כי אנה אבגב עיר עדיה אבגיר ואבי אבגיר גבאיר עדיה

3 מאן ליתא מ / יתבר כל עצתיה דכל זרע מ 4 למבאשא לן ליתא מא 5 במילת זקן א / סיקו נמומו
ליתא מא / אמן אמן סלה סלה רבות מחשבות בלב איש ועצות יי היא תקום מ / עוצו עצה וגו' ליתא
מא 6 בשם עליפי מ 7 אנה אל מ אנהאל א / עדיה ליתא מ / ואבין ליתא מא

שבהם תלויים עזא ועזאל, כמו כאן בהבדלה. בנוסח עברי של אגדה זו שהזכרתי בסוף הערה 111 נשאלת השאלה: עוזא ועזאל היכן הם? 'אמר ר' אליעזר ברבי יוסף: תלויים היו בשלשלאות של ברזל ותלויים בהרי חושך' (הובא גם אצל מיליק, עמ' 332). מוטיב אחר לתלייה נמצא בימי-הביניים בכמה מקורות (בילקוט, בס' הזכרונות לאליעזר בן אשר הלוי, במדרש בראשית מיסודו של ר' משה הדרשן), ושם נאמר, ששמחזאי (או עזא) חזר בתשובה ותלה עצמו בין שמים וארץ 'ועדיין הוא תלוי שם' (ראה כל המקורות אצל מיליק, עמ' 326). מפליא הוא, שס' הזהרה השתמש (בפרשת בלק, ח"ג, דף רח ע"א) כמעט מלה במלה באותו לשון שהבאתי בתחילת הערה זו מס' חנוך הארמי שנועד רק לפני חמש שנים. ההתאמה מצטמצמת לשלוש מלים בלבד, אבל אלו מלים חשובות. בזהרה נאמר, כי הקב"ה 'קשר לון בשלשלאי דפרזלא בטורא דחשוכא. כאן אתר יתבי? בעמיקא דטורי אותיב ליה לעזא [שהוא זהה לשמחזאי] ורמי חשוכא באנפוי'. כיסוי פניו של עזאל בחושך נזכר גם בנוסח הכושי של ס' חנוך, 'כדי שלא יראה אור' — והרי זה מקביל להמשך דברי ההבדלה, 'שמשא לא חזיין'. / 115 'כל זמן וכל שעה': עד כאן הובא הלשון בפירוש הריקאנאטי בפרשת בראשית. / 116 השווה יומא סז ע"ב: 'עזאל מכפר על מעשה עוזא ועזאל', ועצתם היא מזימתם ללמד כשפים לבני אדם. שבירת עצתם היא ביטול הכשפים, שהוא עיקר תכליתה של ההבדלה. / 117 ראה לעיל, הערה 99. בני חיה במקום בני אדם גם בהשבעה אצל איסבל, עמ' 152. / 118 אינני יודע פירוש המלה 'תפתרה' [שמא צ"ל: דפתרא; וראה פסיקתא רבתי, פ"ח, כט ע"א: 'ודיפתראות כתובות לפני הקב"ה על כל מה שבני אדם עושין'. הבקשה היא, שתישבר הדפתרא שבידי המכשפים והמכשפות. — העורך]. / 119 'כמילת זקן במאמר פיהו': גם כוונת רמיזה זאת סתומה. האם יש כאן ציטאטה? / 120 'סיקו' כמו 'סוקו', לשון ציווי (עלו!): הסתלקו מכאן! 'נמומו' — נראה לי שיש לתקן ולקרוא 'וממו' מלשון אומי (להשביע): והיו מושבעים! שתי המלים אינן בכ"י מ. בכלל ניתן לומר, שכ"י ו בסעיף זה [יא] עדיף בחלקו על מ, אלא שחסרות בו כמה שורות אחר 'יקום לעולם' (שורה 17). / 121 יש' ח:י. / 122 ראה לעיל,

היושב ברגבי יה געוורו ממני כל זרע אדם וחוה¹²² וכל זרע בהמה וכל אפוזנו¹²³ שלא זיקו אותי [ואת פל' בר פל'] ואם באו להזיקנו אל תתן עיניהם לראות ולא פיהם לדבר ולא ידיהם למשש ולא רגליהם להלך ששכינת אל עוברת ועומדת והולכת לפנינו.

קול אומר קרא ואמר מה אקרא כל ה[בשר] ח[ציר] ונכל] ח[סדו] כ[ציץ] הש[דה] יבש חציר נבל ציץ ונדר] א[להינו] י[קום] ל[עולם]. כי ביום הראשון יבש חציר ביום הראשון נבל ציץ. ביום השני יבש חציר ביום השני נבל ציץ. ביום הג' י"ח ביום הג' נ"ץ. ביום הד' י"ח ביום הד' נ"ץ. ביום הה' י"ח ביום הה' נ"ץ. ביום הו' י"ח ביום הו' נ"ץ. ביום שבת י"ח ביום השבת נ"ץ. ודבר אלהינו יקום לעולם.¹²⁴ ויהפכו כל חרשין בישינ על עובדיהון ונתמגרון וניסופון ונירוסון¹²⁵ על מריהון בשם שקדחוזיא אל אל טטרוסיה¹²⁶ ואבסוסיה פרערעיה ומהמהיאל <143ב> אלו שמות הקדושים יצילו את פל' בר פל' מכל רוח רעה ותעלה ארוכה למכתו וינצל ממכשף וממכשפה מזכר ועד נקבה. הן אתם כולכם מאין ופעלכם מאפע ת[ועבה] י[בחר] ב[כם]. המכשפים והמלחשים והקוסמים והעושים אוב וידעוני הדורשים אל המתים הזובחים בגנות והמקטרים על הלבנים¹²⁷ ושוחקים וטופלים לכל עיקר¹²⁸ וכל הכשפים

8 בר גביר יה מ 9-8 וכל אפוזני מ וכל זרע אפוזני א וכל מכשפות ואגרת בת מחלת וכל מיני המזיקים
ההולכים אחריה מא / ואת פל' בר פל' ליתא ו 11 ועומדת] ליתא מא 17 ייהפכו א 23 וכל
המכשפים א

הערה 117. / 123 אף אחת מן הגירסאות 'אפוזנו' 'איפוצי', 'זרע אפוצי', אינה מובנת לי. אצל גורדון (לעיל, הערה 35), עמ' 331, מצאתי 'אספנדס-דיוא', אבל קשה למצוא קשר לזה. / 124 עד כאן נכתב בו באותיות מרובעות. ארבע השורות הבאות חסרות בכתב-יד זה. / 125 גירסה משובשת במקום 'ונידוכון'; וראה לעיל, הערה 76. / 126 שמות מהיכלות רבתי: שקדחוזיא (או שקדחוזיא) בהיכלות רבתי כמה פעמים וגם בהתחלת ס' חרבא דמשה בין הממונים על החרב; ס' מרכבה שלמה, דף ה ע"א; ח ע"א. 'טטרוסיה שגור בכל ספרות ההיכלות, כגון היכלות רבתי, פרק יא. 'אבסוסיה' קשור אולי עם אביסוס; ראה לעיל, הערה 35. שני השמות האחרים אינם ידועים. / 127 יש' סה:ג. / 128 לא הבינתי ארבע מלים אלו. א גורס: 'וכל המכשפים' כסיום המשפט. [וראה חוספתא שבת ד:ט: 'קמיע שבעיקרין'; וראה פסיקתא דרב כהנא, פרה, מהדורת מנדלבוים, עמ' 74: 'מביאין עיקרין ומעשנין תחתיו ... והיא [רוח תזזית] בורחת'. 'ושחוק וטפול' נזכר ברפואה מאגית בירוש' ע"ז פ"ב ה"א, מ ע"ד. וראה ס'

משביע אני עליכם ומפר אני את מחשבותיכם שלא יהא ממש למעשיכם ולא עלילה לדבריכם ולא תכתבו אותיות מן השם או בשם ולא בשם הדין.¹²⁹

25

[יב] משביע אני עליכון זעפאפא"ל קצפאפאפא"ל דרוביזביא"ל בחוק אשר

נשבע על פני תהום רבה ושלא תרעו ולא תשחיתו ולא תעשו דבר רע לא לי ולא לשומע קולי ולא תצליחו בכל מעשה שדברי אלהים חיים נאמנים. אמרת יי צרופה מגן הוא לכל החוסים בו. יי צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה. יי צבאות אשרי אדם בוטח בך.¹³⁰ אחישה מפלט לי מרות סועה ומסער. ומסער

5

סועה מרוח לי מפלט אחישה. מגדול עוז שם יי בו ירוץ צדיק ונשגב. אהי"ה אשרי אהי"ה הודיה שמך ברוך שמך. קומה יי קדמה פניו הכריעהו פלטה נפשי מרשע חרבך מרשע נפשי פלטה הכריעהו פניו קדמה יי קומה.

לְמַי עֲזָנוּ דְּרָמָן וְדַעַתְקָנוּס. מכשפות תאבדנה בדבר ה' ¹³¹ צבאות יושב הכרובים. משמלחיש למטריח כלום בעבירות בני אדם עוברות משף לשף מכשפה בְּהַבְדָּה. ¹³² כשם שלא קמו מעשה יוֹאֲנָיִס ויֹאֲנָבְרִיס לפני משה ¹³³ במצרים כן לא יקומו כל האנשים המכשפים והמלחשים והקוסמים והיועצים העצות הרעות כנגדינו. הסוס שלהם יהרג וישבר והרוכב יפול והמרכבה תהפך

10

24 מעשיכם מא

ייתכן שסעיף זה המשך ישור של הסעיף הקודם ואין להפריד ביניהם. ובאמת אין בכ"י 1 הסיום אמן אמן אמן סלה סלה ואין המלים המתחילות של מ וא מס' משלי יט: כא, והוא ממשיך בלשון השבעה 1 דרוביזביא"ל א השמות בו נוספו בגליון 2 על פני ליחא מא 2-3 לא לי ולא לאחי ולא לביתי ולא לכל שומע קולי 1 5 יי צבאות... כך ליחא 1 6-7 אהיה שמך 1 9 סונו דרמץ ורעבתוס א 10 כולם א 11 רימבריס 1 12 האנשים ליחא א והאנשים והנשים 1 13 והרוכב יפול ליחא מא

[יב]

הרזים, עמ' 76. — העורך.] / 129 גם כאן הכוונה מעורפלת או הגירסה משובשת. / 130 א מוסיף כאן עוד: 'ה' הושיע המלך יעננו ביום קראינו', לפני הפסוק תה' נה: ט, הנקרא כאן כסדר ולמפרע, וכן אחר-כך תה' יז: יג. / 131 חיקי ללשון המקרא, אבל אין פסוק כזה, וההמשך מס' שמ"א ד: ד. / 132 עד כאן נכתבו באותיות מרובעות, ונראה, שחשב את השורות האחרונות המזכירות אבדן של המכשפות כשמות מאגיים שאין להם פירוש. אפשר גם כן, שהשורה האחרונה מכילה שיבוש ללא תקנה של משפט שהיתה לו משמעות העוסקת במעשיהן של המכשפות. ייתכן, שהזכרת 'המלחשים' במשפט הבא כרוכה ב'משמלחיש' שבפתיחת משפט זה. / 133 הצורות יואניס ויואנבריס (ימבריס א) נתפתחו מן השמות המקוריים יוחני וממרא (מנחות פה ע"א, כשמותיהם של שניים מחרטומי מצרים). מסדר ההבדלה הכיר את הצורות יואניס (מן יוחני שהוא יוחנן) ויואנבריס — כשיבוש מיומבריס או ימברס — שהיו שגורות בתקופה שלאחר

והנהר ייבש והמים יחרבו וההר יותץ והעשיר ישוח והדל יעתק והחוט יקטע
 15 והחבל החרוץ ישקיע והמסמר ישבר והקנה ירוצץ והרוח ייבש המים
 והעשבים ייבשו ויחרבו. כל קשר יופר וכל כלי כתב ימחק <144א> והדיו
 ישפך [והקולמוס יעותק] והקדירה תיבקע. כל הר יבקע כל כלי חרס ישבר. כל
 קיטור יטמא ומטפחת¹³⁴ טומאת החשך שובי לטומאתך טומאת החשך. קד"ר
 דרוס"ה¹³⁵ הארוגה בשוק המת תשבר ואל יהיה להם חלק ונחלה במאתים
 20 וארבעים ושמונה איברים דפכ"פ ובשס"ה גידים שיש להם בכל אחד ואחד.
 דָּדֶל לְפֶסֶס לְבֶסֶס בְּטָא יִקְטִי[ל] לֹקֵט¹³⁶ מעשה האנשים ההמה ואין ממע
 לדבריהם וכשפיהם יבטלו¹³⁷ מן פכ"פ ומגופו וממני ומכם ומלבי ומנפשי
 ומכל ישראל ומגופינו ומנפשינו ומלבינו ומזרעינו ומיודעינו ומכל ישראל.
 ככתוב ה' הפיר עצת גוים הניא מחשבות עמים. בא"י המפיר עצות הרעות
 25 מעלינו ומעל בתינו ומעל כל עמו ישראל ויקיים עלינו עצות הצדיקים לטובה.
 אא"א סס"ס הללויה ג"פ.

[יג] משבענא עלך פותה שר של שכחה¹³⁸ שתסיר לב טיפש ממני ומן פכ"פ וכל

15 והחובל יחרץ והחבל ישקיע ו / יִרְצֵץ ו 17 והקולמוס יעתק ו / כלִי לִיתָא ו 18 לטומאת
 למטפחות החשך ו 18-19 קדר דרוסה ס"א דרוסה א 19 ס"א הערוגה בשוק א הערוגה בשוקי המת
 ו 20 שיש לו א שיש לכל אחד ואחד ממנו ו 21 בטבא וקטיל ו 22 לדבריהם] ליתא
 ו 25 עצתו נעתה ו 26 כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל, כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל נוסף א
 15-1 אשבעת עלך פותה שר שכחה שתסיר ממני לב טפש וחפילתיה על טוריא ועל רמחא. בשם שמהתא קדישין האלין
 ארימס ארימס ארימימס אכסאל אנסיסאל פתחאל. ונח מצא חן בעיני יי. חמגא חמגמדה חילגא ו 1 פוטה
 פותא מם פלטיה שרי השכחה א

התלמוד ובימי הביניים. השם הראשון נהפך ליונוס (כמו בזוהר ח"ב, קצא ע"א; ח"ג, קצד
 ע"א). יניס וימבריס נקראים המכשפים בתרגום ירושלמי לשם ז' יא. — יש להעיר, שצורת
 השם יואניס יכלה לחדור רק בארץ נוצרית. / 134 במקום 'מטפחת' שבכל כתבי-היד
 יש בכל זאת להציע את התיקון: 'ומשפחת טומאת החשך שובי לטומאתך, למשפחות
 החשך'. / 135 גם השם 'קדר דרוסה' וגם הקשר למלים הבאות סתומים. האם מדובר
 על סוג או 'משפחה' של שדים? / 136 המלים המאגיות בכ"י ו, 'ודל לפספס לכסכס
 בטבא וקטיל וקט', נכתבו באותיות מרובעות. / 137 בכ"י ו כל זה בלשון רבים:
 'יבטלו ממנו ומגופינו ומכתנו ונפשנו ככתוב ... [ומביא כאן הפסוקים תה' לג: י — יא; יש'
 יד: כז]'. / 138 ראה לעיל, הערה 107. בכל כתבי-היד ובציטאות הראשונות של
 ההשבעה נקרא שר השכחה בשם פותה (או פוטה), ולא פורה, ומה שנכתב בכמה ספרים

חולי קשה וכל מדוין¹³⁹ וכל מרעין בישין וכל רוחין פרחין וכל שידין ומזיקין ותפיל יתהון על טורא ועל רמתא¹⁴⁰ בשם שמהתא קדישא האילין בשם שמהתא אלהים קדושיא¹⁴¹ ובשם ארמס¹⁴² ארימס ארימס ארימימס

2 ופרחין א 3 ועל רמתא] ליתא א / קדישתא א 4 אלהים קדישא א

ומאמרים על מקורו של פורה, למשל אצל ש' קראוס (*Das Leben Jesu nach jüdischen Quellen*, 1902, pp. 222, 293), דברים בטלים הם. בפעם הראשונה בא זכר לגירסה זו בכ"י אוקספורד 1539, אבל לא בגופו של הטקסט של ההבדלה (כאן [א]), אלא בהוספה, שני דפים אחרי סיום ההבדלה, המביא נוסח חדש ושונה של סעיף זה כיחידה עצמאית. היא פותחת (בדף 222): 'משבענא שבועה ואסרנא איסר וגירנא גזר ונדרנא נדר על כל מלאכי ושרי השכחה בכלל ובפרט מַס פִּוְטָה ופִּלְטִיה שהם שרי השכחה שתתנערון ותבטלון מן רמ"ח איברים דאית בפל"ב כל שכחה וטמטום לב ותשליכו אותו על טוריא רמתא שלא ייראו ולא ייצאו ... פורה דרכתי לבדי [ובהערה גימטריה למלת 'הבדלה' שאינה מובנת ומעמים אין איש אתי וארמסם בחמתי [יש' סג:ג]]. מתוך כתב"ד מסוג זה הונהג השם פורה בספרות הלוריאנית בצפת והגיע לכמה ספרי תפילה (עיין, למשל, ס' פרי עץ חיים, שער יח, המובא כבר בהערות המהדיר למחזור ויטרי, עמ' 116, ובס' חמדת ימים, ח"א, בסוף פרק יח, ויניציה תקכ"ג, דף קו ע"א). ר' אברהם בן אליעזר הלוי בהוראתו על תפילת מכניסי רחמים (כרם חמד, ט, ברלין 1856, עמ' 146) עדיין יודע רק את 'פותה שר השכחה'. — אין בכוחי להכריע אם אמנם היתה השבעה זו כלולה בראשונה בסדר רב עמרם גאון שממנו הביאו אותה הראשונים, או שמא מקורה בהבדלה שלפנינו ומשם ניתוספה אחריו כן בהעתקות המשתנות של סדר רב עמרם. על המצב בכתב-היד של סדר זה ראה: ד' גולדשמידט, המבוא למהדורתו של סדר רב עמרם, ירושלים תשל"ב, עמ' 11 ואילך. ולגופו של עניין ראה שם, עמ' פג, ובשינויי-נוסח שם הנוסח 'על טורא רמיא' שבכ"ו; הלכות הבדלה לר' יצחק אבן גייאת, מהדורת במברגר בס' שערי שמחה, ח"א, עמ' טו; מחזור ויטרי, מהדורת הורוויץ, עמ' 116, בסדר רש"י בספר האסופות (M. Gaster, *Studies and Texts*, III, p. 228) וטור אור"ח, סי' רצט. בשמות המאגיים יש בכל אלה רק שינויים מזעריים. / 139 'מדוין' שם נדרף הוא ל'כיובין' ברשימת סוגי השדים בסעיף [ד]. / 140 כך במובא. אפשר, שהגירסה בלשון רבים שבכמה מן הציטאטות שהזכרתי בהערה 138 ('על ההרים ועל הגבעות') היתה מקורית בסידור ההבדלה. / 141 כך רק במובא. אם פירושו האמיתי של 'ארמס' בהמשך ההשבעה היה Hermes, הרי גירסה זו מופלאה כפליים, אלא שיש מקום לשער, שמשמעות זו של ההמשך לא היתה מודעת למסדר ההבדלה. / 142 על 'ארמס' או 'ארמיס' כתעתיק ארמי (וסורי) של Hermes עיין ראשונה: N. Brüll, *Jahrbücher*, I, p. 155; מונטגומרי, עמ' 99. שם, עמ' 207, 'ארמסא מיטטרין', ונעלמו ממנו

- 5 אנסיא"ל אניסיא"ל אנסיסיא"ל ופתחא"ל¹⁴³ ותן לי לב מבין ולב שומר שכל מה שאשמע אלמד וכל מה שאלמד לא אשכח. בשם איה"א מיה"א קיה"א מאיה"א ובשם סו"ס מְגִנִּי"ה ובשם סוסמקרי"א דרבניי"א. תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב. ויהי דוד בכל דרכיו משכיל ויי עמו. ונח מצא חן בעיני ה'. ושם בת אשר סרח. והסיר יי ממך כל חולי וכל מדוי מצרים הרעים אשר ידעת ולא ישימם כך ונתנם בכל שנאיך. <144ב> ואמרתם כה לחי. ואתה שלום וביתך שלום וכל אשר לך שלום. לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל יוי אלהיו עמו ותרועת מלך בו. אל מוציאו ממצרים כתועפות ראם לו. יאכל גוים צריו ועצמותיהם יגרס וחציו ימחץ. כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל. כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל.¹⁴⁴ ויאמר מן משבענא עלך פותה עד מה פעל אל ז' זימנין ויש שמסיימים¹⁴⁵ הנא אל ישועתי אבטח ולא אפחד כי עזי וזמרת יה יי ויהי לי לישועה. שיר למעלות אשא עיני אל ההרים מאין יבא עזרי. עזרי מעם יי עושה שמים וארץ. אשרי איש ירא יי במצותיו חפץ מאד. אנא יי הושיעה נא אנא יי הצליחה נא. רננו צדיקים ביי כל המזמור עד כאשר ייחלנו לך.¹⁴⁶ חילג"ה חיגמד"ה חימג"ה חילג"ה.
- 10
- 15

6 אלמד] ליתא א 13–12 יאכל...ימחץ] ליתא א 19 יחילנה חיגמדה חילגה א

דברי ר' עדית על מטטרון בסנהדרין לח ע"ב: 'אפילו בפרוונקא נמי לא קבילניה', והרי הרמס הוא השליח (פרוונקא) של האלים ביוון. ראה גם מונטגומרי, עמ' 146: 'אירמיס מריא רבא'; ועוד שם, עמ' 195. כל שורת השמות חוזרת גם בתוך השבעה זו, אך כנוסח של קמיע, בסוף ס' רוזאל, אמסטרדם תס"א, דף מא ע"ב. / 143 שם המלאך פתחאל הולם את תפקידו לפתוח לבו של אדם לקלוט דברי תורה ולשמור מפני השכחה. / 144 שני הסעיפים [יג, יד] נדפסו גם, בלי להזכיר את מקורם בהבדלה, בס' דרך ישרה של המקובל הידוע ר' הירש צבי בן ירחמיאל חאטש, פיורדא תנ"ז, דפים כו ע"ב – כז ע"א. גם השמות המאגיים נשתמרו שם בנוסח קרוב מאוד לכ"י מ וא. כן נאמר שם בפירוש, שיש לקחת את כוס ההבדלה ולומר את השמות קודם שישתה. כ'מקור' ציון שם, כי משה מסר כל זה ליהושע. / 145 עד כאן מ. הערה זו מפיצה גם אור על הכנסתם של הפסוקים הבאים אחריה לסדר הרגיל של ההבדלה שלא היו חלק ממנה. מה שנמצא בסידורי התפילה הורכב ממה שנמצא כאן בשני כ"י מ וא. והשווה הערת זליגמן בער בסדר עבודת ישראל, עמ' 311. כל הפסוקים האלה לא נכללו בנוסח שבס' דרך ישרה. / 146 הוא מזמור לג. השמות

[יד] חננא בר פפא.¹⁴⁷ רמי בר פפא. נחמן בר פפא. אחא בר פפא.¹⁴⁸ מור בר פפא.¹⁴⁹ אבא בר פפא. רפרם בר פפא. רכיש בר פפא. אדא בר פפא. דארו בר פפא. ברוך אתה יי למדני חקך. טוב אתה ומטיב למדיני חקך. לעולם לא אשכח פקודיך כי בם חיייתי. סליק.¹⁵⁰

[טו] ולאחר שישלים לומר הבדלה זו יתן לשותות ממנה לחולה כולה או מקצתה ויקח הכלי מלפניו שנשפכו המים בו. ויהיו שמורים בנקיות עד שעת שכיבה. ולעת שכיבה יעמיד הכלי עם המים על ראש החולה ויביא ארבע גחלים לוחשות ויכבם במים וכל גחלת וגחלת יכבנה לבד לבד. ויאמר בכיבויה כך יכבו כל חולאים של פל' בר פל' ממנו ולא ישוכו אליו עוד עד עולמי עד. ואח"כ ירחץ פני החולה מן המים וידי ורגליו ומקום הנכאב לו או כל גופו. והנשאר מן המים ישליך עם ארבעה גחלים לארבע פינות הבית <145א>, ישליך עם כל גחלת וגחלת מן המים לארבע זוויות הבית ויזהרו שלא יכנס ויצא אדם מן הבית עד קרות הגבר משעת כיבוי גחלים עד קריאת הגבר. עד כאן הבדלה דר' עקיבא. 10

אחרי המזמור בגירסת ס' דרך ישרה: 'חימגא חימגדא חימגא חילגא'. / 147 העדות הראשונה על אמירת שמותיהם של עשרה בני רב פפא, שאינה תלויה כלל בהבדלה שלפנינו, היא בתשובת רב האי גאון בס' האשכול לר' אברהם בן יצחק מנרבונה (מהדורת אלבק, ירושלים תרצ"ה, עמ' 159–160), ועיין הערותיו של אלבק שם על גוף העניין ועל פרטי השמות ומקום הזכרתם בתלמוד. מעניין הוא, שכבר הגאון מוסר, שהחכמים מסרו 'סימן' מנימוטכני לזכור בעל-פה את סדר השמות, וכן קבע בתשובתו, שאין כאן בני ר' פפא אחד, אלא המדובר בבניהם של שלושה חכמים שונים שנקראו כך. ועוד כתב הגאון: 'ואמרו כי יש בו [בעניין בנים אלו] קבלה להסיר שכחה'. ספק רב אם צורה זו של הבאת המסורת יכולה לשמש עדות, שההבדלה דר' עקיבא כבר היתה ידועה לגאון. / 148 כן הגאון לפי מקצת מקורות, כמו סדר תנאים ואמוראים וס' יוחסין, ובכ"י של ס' אשכול בא במקומו יצחק בר פפא. והשם נזכר בב"ק פ"ע"א. / 149 צריך להיות סורחב בר פפא, על-פי תשובת האי גאון. / 150 גם בא נאמר כאן 'תם ונשלם'. ושם באה עוד תפילה נוספת לשמירה, ואחריה סעיף [טו] שאין בו עוד כל שייכות לתוכן ההבדלה, אלא הוראה כיצד לנהוג כאשר משתמשים בה לא לביטול כשפים, שהוא עיקרה, אלא לריפוי חולה.